

XXXII. évfolyam 8. szám
2025. augusztus

Bulányi Gy.: A te hited meggyógyított téged!	5940
Gyökössy E.: Útkeresés	5945
Jeremias J.: A mindennapos imádkozás...	5949
Máté-Tóth A.: Bokorból vadonba?	5954
Szabó F., András I.: Beszélgetés...	5957
Küng H.: Hegyi beszéd korunk számára	5963
Merza J.: Lemeztelenedve	5966

« Az emberi elköteleződés folyóirata – családunkért,
nemzetiünkért, mindenkiért – Isten Országá megvalósulásáért. »
Elérhetőség; koinonia.tarsak@gmail.com

*Ő vigyorogva a szemembe röhögött:
nézz ki az ablakon, a rácsok között,
mutass rá bármelyik járókelőre,
s maholnap itt szárad előtted a bőre,
mert lefogatom, s tanúkat állítok,
mígnem egy kötélén kalimpálni fog,
mert én vagyok az Úr, s nem az a Vén ott fenn, –
s én csöndesen mondtam: Hiszek egy Istenben!*

*Meg se hallott, úgy darálta tovább:
hiába vártok bármilyen csodát,
nem exhumál majd a jövődő század,
nem neveznek el rólatok utcákat,
a fejlődés bennünk ért el a csúcsára.
ti meg maradtok az élet lomtára.
Miért is jönne egy új emberalak? –
ítélni eleveneket és holtakat!*

*Erre dühöngve rohangált fel, s alá:
még a börtönöd is én teszem pokollá!
Mert mennyben, földön mindent én csinállok,
éntőlem függ életed, halálod!*

*Tudod, hányat vittem már le a pincébe?
Golyót tarkójába, s vinnyoghat a férgel!
Hiszel hatalmamban poklon, földön, égen? –
Csak a menny és a föld Teremtőjében!
Rám meredt, és eltorzult a szája:
a te fajtádat: a diliház várja.
Mert aki nem lát bennünk nagyszerűt,
az vagy hülye, vagy elvetemült!*

*Nem vergődök veled; a helyére teszem:
az elektrosokk majd segít ezeken.
Ti csörgősipkát kaptok, én meg nevetek, –
s én rámosolyogtam: hiszem a Szentlelket!
Most már az öklétől döngött az asztal:
csak az marad meg, ki szolgálni akar!
S veled még beszélni sem lehet semmiről,
az ember bezárt ajtókon dörömböl.
Hát meg fogsz rohadni a börtön fenekén,
s jóddal kenjük ki a helyed, te kelevény!
Vagy nem hiszed, hogy veled még ezt is lehet?
Csak hogy Krisztus meghalt, s eltemettetett!
Dúlt-fújt, fujtatott: hát nem hiszel nekem?*

*Akár a pápát is ide cepelem!
Sokba kerül? De ha nekem megéri,
Mihály arkangyal tán élőlem megvédi?
Leütve elhozza egy diplomata-kocsi,
s vajon a hívekből marad egy maroknyi?
Mit hiszel? Az árnyak elébe ki vágthat? –
Egy katolikus Anyaszentegyházat!*

*Hol elsápadt, hol vérbe borult arca:
nem gondoltál még a sétaudvarra?
Hol fél méterre a bakancsod alatt
csontvázak fekszenek hason és hanyatt.
A bilincs is rajtuk: ezen egyedül,
ott a nő karja férjére feszül;
így fúltok majd ti mind a sárba ott! –
De Ő halottaiból feltámadott!*

*Most aztán higgadt lett, hidegen nyugodt:
amit nem hiszel, majd magad is megtudod!
Mert elszámolnom, s most nyisd ki a füled,
a csupasz bőröddel sem kell senkinek!
Nemcsak órséggel veszek körös-körül,
de gyűlöllek is feneketlenül,
és szétmorzsollak, akár hiszed, akár nem –
s én hiszem az örök életet,
Ámen!*

(Lénárd Ödön: Hiszekegy...)

BULÁNYI GYÖRGY

A TE HITED MEGGYÓGYÍTOTT TÉGED!

(1.)

Lk 18,42

1. A jerikói vak koldus.

a. Ott ül a vak koldus, Bartimeus, az útszélen, kívül Jerikó kapuján. Sötétben ül. Hiába fényes nappal. Nem lát szegény! Nem lát, de hall. Hallja, hogy nagy sereg közeledik a város felől. Kérdi az elmenőket, miért e nagy tolongás? Megmondják neki: a Názáreti Jézus megy arra. A koldus elkezd kiáltozni: Jézus, Dávid Dia, könyörülj rajtam. Az elől jövőket, a nyomukban jövő sereget zavarja ez a kiáltás. Intik, korholják, hallgasson el. De a koldus nem törődik ezzel. Még hangosabban, annál inkább kiáltozik: Dávid fia, könyörülj rajtam! Nem, nem lehet őt elhallgattatni. Közeledik, aki a városba bemenvén egy másik vakot már látóvá tett. "A vakok látnak..." ez már a messiási idő, a szabadulás napja.

b. Itt nem lehet hallgatni. Itt kiáltani kell. Kell. Hiszen közeledik a Messiás. Átvonul s ha meg nem áll, elvonul. S találkozhatik-e Vele valamikor? Meg kell állítania! Dávid fia, szabadító, könyörülj rajtam. Lásd évtizedek óta sötét nekem a világ. Mit ér nekem az élet, ha nem látom a világot? Élete, boldogsága, mindene fordul ezen a percen. Hogyan is hallgathatna el? Kiáltozik és Jézus meghallja a kiáltást. Meghallja és megáll. És parancsolja, hogy vezessék hozzá a kiáltozót. Megmondják neki: Nyugodj már, odamehetsz hozzá. Kelj fel, hív. A szerencsétlen ledobja magáról felső ruháit - talán már rongyosak, foltosak -s hiába vak-felugrik s már ott is van Jézus előtt. Már hallja a szavát: Mit akarsz, hogy cselekedjem neked? S kitör belőle egész élete mindenekfelett, s most is egyetlen gondja, vágya, amelyben minden benne van, hiszen, ha ez teljesül, a többi már gyerekdolog. Kitör: Rabboni, nagy jó Uram, add, hogy lássak. És Jézus illetvén szemét, monda neki: Lásd. És azonnal látott.

c. A koldus pedig magasztalván Istent, követi őt az úton. A természetes látás mellé természetfelettit is kapott? Igen Bartimeus tudta, amit nem tudtak a főpapok, vének, az írástudók Nem, pedig több

csodát láttak, mint Bartimeus. A koldus tudta, hogy utána kell mennie Jézusnak, követnie kell őt, tudta, hogy Jézus "Út". Miért tudta? Honnan tudta? Megmondják az Üdvözítő szavai: Lásd, a te hited megszabadított téged." E vak koldust megkuruzsolhatták már nagyon sokszor, a keleti búbájosság minden fortélyát kipróbálhatták már rajta nem egyszer - de nem nyílt meg a szeme. A názáreti Jézus után azonban megállíthatatlanul kiabál, mert meg van győződve róla, hogy rajta csak Jézus, Dávid fia segíthet. Egyedül ő. Mert csak ő az erős, a hatalmas erre. A jerikói vak koldus nem hisz többé kuruzslókba, egyes-egyedül Jézusnak tulajdonít gyógyítóerőt. Gyógyulást, megszabadulást nem remél többé kuruzslóktól. A kuruzslókban immár tökéletesen reménytelen.

d., Ha lett volna neki még reménye kuruzslókban, a feddő, dorgáló szavak talán elhallgattatták volna őt. Talán belátta volna nem illik belekiabálnia mások beszélgetésébe vagy éppenséggel Jézust hallgatásába. Talán mondta volna: Jó, abba hagyom, úgy se biztos, hogy meg tud gyógyítani s jöhet holnap valaki más, az is lehet olyan erős, mint Jézus. Jól van, nem zavarok. Beszélgessetek, hallgassátok őt. De nem így történt. Nem lehetett őt. Nem, mert a vak koldusnak már csak a názáreti Jézusban volt reménye. Tökéletesen hitetlen volt más gyógyítóknak, tökéletesen reménytelen volt más gyógyulásban. S a minden másban való hitetlenség és reménytelenség talaján születik meg a Jézusban való hit. A látóvá tevő, a szemét testileg, szellemileg, lelkileg megnyitó, gyógyító, boldogító, "szabadító" hit. A hit, amely egyedül képes az ész örök kétségeskedését és bizonytalanságát félretéve megoldani az élet nagy kérdését: Hogyan éljem ezt az életet? Merre, ki után, kihez menjek? Hogy jó legyen, hogy boldog legyek?! A jerikói látóvá lett koldus számára megszűnt a bizonytalanság, a természeti szemével együtt megnyílt a természetfeletti is. Csak egy út lehetséges már számára: hálatelt, Istent magasztaló, boldog, kielégült szívvel követni az úton - Jézust (Mt 20,29-34; Mk 10,46-52; Lk 18,35-43).

2. Add Uram, hogy lássak!

a. Csak hogy a jerikói vak koldus még nem tudhatta, amiről Jézus éppen Jerikóba menet is

beszélt tanítványainak. Nem tudhatta, hogy miféle út is az ő útja. Nem hallotta a Jerikó kapuja előtt mondott szavakat: "Az Emberfia a papi fejedelmek, írástudók és vének kezébe fog adatni és halálra kárhoztatják őt, és megköpdösik és megostorozzák és megölik őt" (Mk 10, 33-34). Nem tudhatta, hogy a szabadulás és a szabadítás jézusi útja átmegy a Golgota hegyén. S azt sem, hogy ez nem is véletlenül van így, hanem szükségképpen: "És kezdé őket tanítani, hogy az Emberfiának sokat kell szenvednie és megvetésben részesülnie a vénektől, a főpapoktól és az írástudóktól és megöletni"(Mk 8,31). "Kell". S a nyomába járó, mennyei dicsőségbe kerülni akaró apostoloknak, saját sorsát, ugyanezt az utat ígéri: "A poharat...amelyet én iszom, inni fogjátok és a keresetséggel, amellyel én megkeresztelkedem, meg fogtok keresztelkedni..."(Mk 10,39). Hogy Jézus útja a Golgotára visz, s hogy akik őt köveik azoknak az útja is a Golgotára visz - ezt a jerikói koldus nem tudhatta. Nem csoda, hogy utánament Jézusnak.

b. De azóta már Jézus és a követői is elmentek a Golgotára, a golgotákra. Akik ma ülnek vakon az útfélen, tudják, hogy miféle út a Jézus útja. Tudják onnan is, hogy az úton ma azok sereglenek, akik nem hisznek Dávid fiában. Sőt a Benne való hitet, mint az évezredek kizsákmányolás rafinált, népbütítő eszközét - kártékonynak mondják. Úgy vallják, hogy jobb, ha kipusztul, elpusztul a Jézus Krisztusban való hit minden képviselője, semmint, hogy az egész emberiség tönkremenjen a kizsákmányoló polgári világgal egy követ fújó kereszténység további fennmaradása következtében. A vita ideje persze egyelőre vagy egyáltalán - lejárt. Magyarázkodásra: mit miért akarunk - lehetőség nincs. Akik ma nem sereglenek az úton, akik nem így vallják és kiáltják, s ezért az útfélre kerültek, jól tudják, hogy Jézus minden hűséges követőjének útja a Golgotára vezet. Hogy azután ilyenformán a Dávid fia utáni kiáltozás éppen nem hangos, s hogy az egyetemi felvételen tíz közül egy vallja meg hitét a názáreti Jézusban, egy odanyilatkozik, hogy gyermekkorában hitt benne, de most már régen túl van az ilyesmiken, nyolc pedig szemrebbenés nélkül állítja, hogy semmi köze nincsen hozzá, mindez a fentiek birtokában nagyon érthető, nagyon természetes. Érthető, értelmes és természetes, hiszen ki bolond

vallani a Krisztust, ha tudja, hogy az állásával játszik, egyetemi felvételét veszélyezteti a megvalló. Inkább hallgatja esténként a rádiót "Jön-e már a szabadítás? Közeledik-e már a szabadulás?" A templomba még elmegy, amíg nem kifogásolják, amíg nem kockáztat vele állást, egyetemet. Ha azonban kifogásolják, megfigyelik, s egyre inkább kifogásolják, megfigyelik -, ki lesz akkor bolond kockáztatni?!

c. Éppen ez a nagy kérdés: hol az a bolond, aki kimondja: Én pedig kockáztatok?! Hol az a bolond, aki hajlandó nem értelmesen, nem természetesen viselkedni?! Hol az a bolond, aki hajlandó ma reátenni az életét arra, hogy van Isten?! Hol az az esztelen, aki képes erre az életét veszejtő bolondságra? Ki lenne képes esztelenné lenni Krisztusért? Kicsoda? Csak az, aki hisz abban, hogy őt Jézus Krisztus látóvá teszi, megszabadítja. boldogítja, nagyszerűbb életre kelti. Aki hisz abban, hogy rajta egyes-egyedül Dávid Fia segíthet. Aki éppen ezért nem vár semmi mást csak Jézus Krisztus eljövételét, mindenki más eljövetele, vagy el nem jövetele lényegtelen számára. Aki semmiféle megszállásban nem reménykedik, egyedül a Szentlélek bennünket való megszállásában. Csak, aki hisz, az kockáztat. S ez a hit nem születik meg, másból csak a tökéletes hitetlenségből nem születik meg másból, csak, a tökéletes reménytelenségből. Abból, hogy ember rajtam nem segít. Hogy nincs a világnak s nekem más szabadítóm, boldogítóm Rajta kívül. Hogy nem tud engem megszabadítani, boldogítani senki csak Ű. Nem hiszek abban, hogy van ilyen földi erő, hogy meg tud az gyógyítani, boldoggá tud tenni engem. Egyes-egyedül a reménytelenségből kinövő hit teszi képessé ma az útfélen ülőt, hogy utána kiáltson Jézusnak: Dávid Fia, könyörülj rajtunk. Hogy el ne halkuljon, meg ne szünjön a kiáltozásom, amikor minden "értelmes", "okos" ember azt magyarázza, hogy hallgassak, hogy ne tegyem tönkre magam. Hiszen eljő a szabadítás. Tavaszra vagy ősze. Akinek van reménye a tavaszi-őszi szabadításban, annak nem lesz reménye Krisztusban. Amíg nem vagyok tökéletesen reménytelen. addig nem kiabálok, amíg nem kiabálok, meg nem áll. Nem hív magához, nem illeti a szememet, nem tesz látóvá, s nem szabadít meg engem. De a hitem megállítja őt, s kényszeríti őt, hogy meggyógyítson, tökéletesen

boldoggá tegyen engem. Erő- az Isten minden boldogtalanságtól bennünket megszabadító ereje megy ki belőle, ha hittel közeledem hozzá (Lk 8,46). De ez a hit, a "félétekeny" Istenben (2Mózes 20,5) való hit, aki nem tűr meg szívünkben más szabadítót, boldogítót, aki egyedül akar reményünk lenni. Egyedül, különben nem segít rajtunk.

Lehet, hogy bűneimért, lehet, hogy századok bűnei miatt, lehet, hogy megnyilvánuljanak bennem az Isten művei - és azt hiszem, mind a háromért - hályog van a szememen. Én pedig látni szeretnék. Látni, hogy ne csak kérjem a Te szabadításodat, hanem látó szemmel, hálátelt boldog szívvel állhassak be seregedbe és mehessek Veled, a Te utadon - a Golgota felé. Nagy jó Uram, én nem vagyok vak, mint a jerikói koldus. Látom a Te szép világot. Szellemileg sem vagyok vak. Látom, hogy az embernek nincs nagyobbja, mint az élete. Értem tehát azokat, akik azt állítják, hogy bolondság az életet kockáztatni. S én hiszem is, hogy Te, Golgota felé menő s magaddal bennünket is arra vivő Jézus az az "Út" vagy, amelyik az "élet". De hogy dalosan, boldogan mehessek Utánad, ahhoz látnom kell, a földi szemmel, merőben emberi ésszel meg nem láthatót: Hogyan vagy te, golgotai Krisztus a magad útján bennünket is elvivő Dávid Fia, hogyan vagy Te nekem és az emberiségnek az "élet"? A legnagyobb? A legtöbb? Ha látni fogom, hűséges leszek Hozzád, mint folyó a medréhez. Ha félrelépnék is mindig visszatérnék. Add Uram, hogy lássak. S a Golgotára is elmenni hajlandó kiáltásra, megállj és felelj: Láss! A te hited megszabadít téged a hályogtól. Megszabadítalak a vakságtól, felszabadítalak a látásra, az Igazságra. Mert én Út és Élet és Igazság vagyok. Az Igazság megszabadít majd a hályogtól. Láss meg engem. Nézz belém. Ha meglátsz, meglátod az Igazságot s ez megtanít Téged, hogyan lehet az én golgotai utam az Út, s hogyan lehet ez az út az ember, az emberiség számára az Élet. (Jn 14,6).

3. Boldog akarok lenni.

a. Élni akar a világ. A simára mosott kavics a patak medrében semmit sem tud tenni "életéért". De ez a tehetetlensége is megmaradása mellett szól. A réti pipacs igénytelen kis részese a nagyvilágnak, de asszimilál. Szervetlen anyagokat, szervessé dolgoz át, hogy életét faja törvényei

szerint folytathassa, élni akar. Pirkadattól sötétedésig futkos a mezei nyúl, röpköd a városi veréb, hogy anyagot cserélhessen, hogy folytathassa létét fájának törvényei szerint. Élni akar. Fáradhatatlanok táplálékuk megszerzésében. Idegrendszerük is van, érzik tehát magukat valahogy. Ha éhesek, akkor rosszul érzik magukat. De beléjük írt törvény, hogy jól akarják érezni magukat. Az ember élőlény, akár a nyúl, akár a veréb, meg akarja szerezni ő is táplálékát s még sok egyebet, aminek megszerezni akarása fájába írt törvény. Mindazt, ami kell ahhoz, hogy az ember jól érezze magát. Ami kell ahhoz, - az ember így mondja, hogy boldog legyen.

Az ember élni akar. Ki akarja elégíteni igényeit, azaz boldog akar lenni.

·b. "Boldog akarok lenni!" Ez az az alapvető tétel, amelyben minden ember megegyezik. Kötelessége tanulni. Hívó és szkeptikus, küzdő és öngyilkos, kapitalista és bolsevista - mind így gondolja. Így gondolja a keresztény is. Ha a világban él, ha elmegy néma barátoknak, akkor is. Az emberi természet azonossága miatt nincsen eltérés. Mindenki be akarja teljesíteni a vágyait. A történelem, a jelen, a jövőt formáló akarat - mind erről beszél. Nem tudunk eszméről, mely boldogtalanságot ígért volna az embernek. Mind ezt ígéri, hogy jobb lesz tőle az embernek. Még egy zászlóra sem írták: Gyertek utánam és én boldogtalanná teszek benneteket. A vászon sem, de talán még a zászlórúd ára sem térült volna meg. Ki áldoznék akár egy fillért is ilyen embertelen-istentelen célra?! Eleve halálra van ítélve az az eszme, amely meg nem ígéri a boldogságot. Éppen ezért: Jöjjetek és én boldoggá teszek benneteket! - ezt írja minden világnézet a maga zászlójára. Akármiben is, akármelyik emberi igény kielégítésében jelölje is meg a boldogságot. A nemesség eltörlésében. A népi kultúra megismerésében, a termelő eszközök társadalmi tulajdonba vételében- mindegy. A cél ugyanaz. "Boldog akarok lenni." Ez a végső erő, amely mozdít embert és világtörténelmet. Így látja ezt Petőfi Apostola is: "Mi a világ célja? Boldogság!"

4. Szeresd felebarátodat és gyűlöld

ellenségedet!

...a. A világtörténelem ilyen embert boldogítási kísérletek egymásutánja. Minden eszme egyet akar: boldogítani valakiket. Boldogítani: Jót tenni, legalábbis jót akarni valakiknek - azaz szeretni valakiket. Minden eszmének ez az alapja. Minden eszmének ez a jót akarás, ez a szeretet az alapja. Kivétel nélkül. Az ember csak ilyenre képes. Olyan eszme, amelynek alapgondolata a boldogtalanná tevés, a rosszat akarás, a gyűlölet volna - ilyen nincs. Ilyennek a kitalálására az ember nem képes. Nem, mert embernek lenni egyet jelent a boldogságra vágyással. Az ember alapvető magatartása mindig a szeretet. Így van ez akkor is, ha csak önmagammat akarom boldogítani, csak önmagamnak akarom a jót, csak önmagammat szeretem. Így, ha még egy embert szeretek: a hitvesemet. Így, ha a családom, a munkaközösségem, vagy ennél is szélesebb kört szeretek.

b. A gyűlölet mindig másodlagos valami. Akkor jelentkezik, amikor szembekerül valaki az én boldogító programommal. Ha valaki útamba kerül és létével, cselekedeteivel zavarja az én jót akarásomat, szeretetemet magam iránt és mindazok iránt, akikre szól az én embert boldogítási programom. Ha valaki útamba kerül és létével, cselekedeteivel magam iránt és mindazok iránt, akikre szól az embert boldogító programom, a boldogtalannítás, a rosszat akarás, a gyűlölet csak azokkal szemben jelentkezik. akik zavarják az érdekeimet. Az én, a családom, a népem, a nemzetem, az osztályom érdekeit. A gyűlölet tehát csak így másodlagosan, a boldogságomat zavaróval, az ellenséggel szemben jelentkezik, akik zavarják az érdekeimet.

Az én, a családom, a népem, a nemzetem, az osztályom érdekeit. A gyűlölet tehát ismét csak így másodlagosan, a boldogságomat zavaróval, az ellenséggel szemben jelentkezik. Így vallja ezt a bolsevizmus is, amely pedig Marx nyomán döntő szerepet szán a gyűlöletnek az emberiség boldogításában. A Szabad Nép egyik cikkéből: "...éltek itt már máskor is az ellenség elleni gyűlölettel eltelt szívű kemény öklű munkások, de

ilyen perzselő, halálos gyűlölet, mint most nem forrott itt még a szívekben soha... Azok a harcosok gyűltek itt össze, akik életüknel is jobban szeretik a népet, akik mindent kockára tettek a dolgozók szabadságáért vívott harcban, és akiknél éppen ezért - senki se képes jobban gyűlölni a nép ellenségeit. ... S éppen ezért ünnepelték ilyen forró és mély szeretettel az ismét diadalmaskodó Pártot és ...vezérét, felszabadítónkat, példaképünket...mindnyájunk bölcs tanítóját..." A bolsevizmus boldogítani akar valakiket. Ezeknek jót akar. Ezeket szereti. Népnek mondja őket. Mindent kockára tévése az életnél is jobban kell szeretnie a népet a jó bolsevistának. Elsősorban pedig azokat kell szeretnie forró és mély szeretettel, akik élenjárói e népboldogítási munkának. A nép ellenségeivel szemben. Minél forróbb a szeretet a nép iránt, annál forróbb a gyűlölet a nép ellenségei iránt. Oki kapcsolat. Szeretek és "éppen ezért " gyűlölök. A szeretetem akadályozóit. Jaj, az ellenségnek! Ő nem lesz, nem lehet boldog. Pusztulnia kell.!

c. Valójában nincs is természetesebb, mint ez a szeretet és gyűlölet-ideológia. Mióta a világ, mindig így csinálta az ember Szerette övéit s tőle telhetőleg ártalmatlanná tette, aki zavarta e szeretetében. Szerette a családját és éppen ezért méltánytalanul kevés bért fizetett a cselédnek. Szerette a népét és éppen ezért elvette a szomszéd nép országát, saját népe szolgálatára kötelezte annak népét. Szerette az osztályát és éppen ezért kartellekbe, trösztökbe tömörült, hogy a béreket lenyomva, árakat megtartva szegénységben tartsa az osztályán kívülieket. A szeretet mellett ott van a gyűlölet - lám! - akkor is, ha csak a szeretetet emlegetik. A fenti három magatartás neve ugyanis: családsszeretet, hazaszeretet, a társadalmi rend szeretete. A gondos családapa, a jó hazafi, a becsületes polgár, elrejtették, maguk előtt sem vallották be mindig, hogy Jaj annak, akit nem szeretek. Jaj annak, aki nem az enyém. Nem engedték, hogy kimondassék: Jaj az ellenségnek! Jaj, mert ő nem lehet boldog. Nem engedem, elpusztítom. Amióta a világ, az ember szerette az övéit és gyűlölte ellenségeit. Nem a marxizmus tette ilyenné a világot. A világ ilyen. A marxizmus csak konstataálta, kihirdette - felismerve benne a világtörténelem egyetlen és végső mozgató erejét. S e végső mozgató erőt megragadva magára vette

azt, hogy felhasználja azt valakiknek a boldogítására. Soha a világtörténelemben nem volt még ilyen széles és sokat felölelő ez a "valakik". A "nép" az emberiség birtokon kívül vagy nagy szegénységben élő nagyobbik fele. Ezeket boldogítani akarván teszi a bolsevizmus világtörténelmet formáló erővé azt, ami már mondatott a régieknek is: "szeresd felebarátodat és gyűlöld ellenségedet"(Mt 5,43) Szeresd a népet és gyűlöld az ellenségeit.

5. Komolyba vett ideológia.

a. A bolsevizmus komolyba veszi a maga ideológiáját. Senkit se tévesszen meg az együttműködő opportunisták hatalmas tömege. Ezt különben egyetlen hatalom sem kerülheti el. Vajon a szegények számára szánt egyházi birtokokból maguknak fényűző életet teremtő reneszánsz főpapok nem opportunisták voltak-e? Mi közük volt ahhoz az Istenhez, aki elment "ács fiának". S szabad-e Krisztus tanítását ama főpapok magatartása alapján megítélni? Krisztus tanítása nem feltétlenül azonos azzal, amit én a keresztény tesztek, vagy élek, mindenképpen azonban azonos azzal, amit a kereszténység feje és legfelső bizottsága tanít és hirdet. Ez azonban még csak annyit jelent, hogy a bolsevizmus is azonos önmagával. Ez minden eszmére áll. A bolsevizmus azonban nemcsak tanítja, hanem végre is hajtja a maga ideológiáját. Nem pusztán megmagyarázza, hanem meg is változtatja a világot. Ezt a világmegváltoztatást komolyan veszi. A valóságból kiolvasni vélt ideológia mintájára meg is akarja változtatni a valóságot, komolyba veszi azt, amit mond.

b. Mit mond? Mindenekelőtt szereti a népet. Ne zavarjon meg bennünket, hogy a nép általában nem örül ennek a szeretetnek. A szeretet jót akarás. A szeretet adni akarja azt, amiről úgy tartja, hogy a szeretett embernek javára fog válni, s el akarja venni azt, ami kárára van. A szeretet semmiképpen sem azonos a "jószívúséggel", az örömet okozással! A büntető édesapa vajon jószívű-e? A büntetés alatt szenvedő gyermek vajon örül-e? Pedig nem kétséges, hogy az apa szereti gyermekét s ezt tudja esetleg a büntetett gyermek is. Vajon Ábrahám jószívű volt-e Izsákhhoz? És Izsák örült-e az áldozatnak? Pedig Ábrahám szerette a fiát. Az Atya szereti a Fiút és mégis elküldte a Golgotára.

Nem volt jószívű, nem könyörült meg rajta s a Fiú gyötrődött, nem örült a Getszemáni kertben s a Golgotán. A bolsevizmus is jót akar, miként az édesapa, Ábrahám és az Atyaisten. Tenni akarja, adni akarja azt, ami jó a népnek, amitől boldog lesz. Mitől lesz boldog a nép? A természeti, azaz anyagi és ebből fejlődő "szellemi" javak minél korlátlanabb bírásából, az életszínvonal emelkedésétől. Ennek akadálya a kizsákmányolás. Ezt tehát lehetetlenné kell tennie. Hogyan? A termelőeszközök társadalmi tulajdonba vételével egyrészt, másrészt annak a társadalmi osztálynak vezetésbe, uralomra juttatásával, amely a múltban nem, vagy kevésbé volt birtokos. Államosítás és proletárdiktatúra. Egyetlen szóval: osztályharc. Azzal, hogy mindez tetszik, vagy nem tetszik, tetszik-e magának a proletárnak - nem sokat törődik. Nem, mert meg van győződve róla, hogy csak az osztályharc által létrejövő új társadalomban lehet boldog az ember. Anélkül nem. Törődik az édesanya azzal, hogy sír a gyermeke, mikor elveszi tőle a kést? A bolsevizmus sem törődik azzal, hogy a népnek nem tetszik, hogy nem kapja az urak birtokait magántulajdonba. Meg van róla győződve, hogy a magántulajdon utáni vágy az elmúlt társadalmi korszakok csökevénye. Ezt a csökevényt ki kell nevelnie az emberből, akármilyen fájdalmas is az operáció. Az új társadalom vezető helyeit a nép fiaival kell betölteni. Iskolába kell juttatni őket egyre fokozódó mértékben a polgári származásúaké visszaszorításával, ha van reá a népnek igénye, ha nincs. A bolsevizmus következetes a maga ideológiájában.

c., Ahova elér, ahol hatalomra jut - megvalósítja, s nem törődik vele, népszerűséget arat vele, vagy nem. Öt év óta van itt hazánkban. A taktikailag szükséges, kényszerű földosztás ellenére is a termelőeszközök jelentős hányada máris köztulajdonban van. A magántulajdonban levő hányad is a legszigorúbb ellenőrzés és kihasználás alatt. És senkinek sem lehet kétsége, hogy csak idő kell hozzá, hogy ez a hányad is társadalmi tulajdonba kerüljön. Iparban már is csak jelentéktelen hányad van magántulajdonban. Hasonló energiával nyúlt hozzá a proletariátus anyagi és szellemi felemelésének ügyéhez. A fizikai dolgozók fizetése nem egyszer fölibe ugrik a diplomásokénak. Ennél jelentősebb azonban az,

amit szellemi felemelésük érdekében tett. Egy félév alatt megteremtette az általános iskolát. Ezzel biztosította a tanyasi gyerek számára is a 14 éves korig való iskolázódást - lakóhelyén. Míg 1945 előtt társadalmunk legnagyobb része a hat elemibe kényszerüléssel eleve kiesett a továbbtanulás vonalából, most kinyílt az út minden gyermek számára a középiskola s a főiskola felé. A népi kollégium hálózat pedig biztosítja a középiskolák színhelyétől távollakó gyermekek továbbtanulását. Öt esztendő alatt eltűnt a szellemi feudalizmus és kapitalizmus is. 1945 előtt társadalmunk alul lévő kétharmada a középiskolások alig 5-10%-át, a főiskolások alig 2-3%-át tette. Ma ez az arányszám döntően megváltozott s csak idő kell hozzá, hogy az 1945 előtti felső egyharmad a középiskolások és főiskolások 33%-át se tegye ki. A bolsevizmus következetes. A gyakorlat megvalósítja az ideológiát.

d. Ez a bolsevista szeretet azonban nemcsak következetes, de határtalan is. Ott is szeretik a népet, ahol nincsenek még, vagy már hatalmon. Ott is jelen vannak szeretetükkel, ahol a hatalom nem teszi lehetővé a szeretetnek a fentebbi módját. De a sztrájkok finanszírozásával, ideológiai felkészítéssel segítik a hatalmi körökön túllevő munkásokat is. Ha munkáscarcon pofon csattan a kapitalista országokban - azt Moszkva meghallja. Ha munkást rövidítenek a világ bármely részén, Moszkva tudja azt. Hallja, tudja és nem marad tétlen. Ez a szeretet nem ismer földrajzi határokat. Földalatti szervezeteivel ott van a világ bármely pontján és fogja a kezét a népnek, amelyet boldogítani akar. Ahol csak van munkáskönny és munkásfájdalom, ott van mindenütt bolsevik kéz és kar, amely segíteni akar. S Franciaországban, Dél-Amerikában, vagy Indiában ígéret és remény a "felszabadulásra". Szeretetével behálózta a világot. Túl van már minden határon. Az egész földkerekségen hirdeti már a "felszabadulást" s az egész földkerekségen reménykednek már benne - népek, egyesek, sokszor nem is egészen kevesek.

e. Ez a következetes és határtalan szeretet ismeri az áldozatot. Tudja azt, hogy vérontás nélkül nincsen megváltás. (9,22). A kapitalista országokban élő bolsevisták üldözést, börtönt, halált vállalnak eszméjükért. Mielőtt egy országot hatalmukba kerítenek, megöntözik sokszor is,

bőven is bolsevista vérrel. Tudatában vannak annak, hogy enélkül nem érhetik el céljukat. Enélkül a szeretet nem szeretet. Kötelező hirdetni a háziasságot. A nép boldogítása mindenekelőtt levő ügy kell, hogy legyen mindenki számára. Ezzel szemben nem érvényesülhet az egyén érdeke. Kívánja, hogy ki-ki életének öröme és értelme a nép ügyének diadala legyen. Az áldozathozatal is határtalan. Egyre többet kell felajánlani a népért. S ha az életünket kívánja a nép ügye, azt is oda kell adni. A Szabad Nép említett cikke dicséri azokat a harcoss munkásokat, akik számára az élet értelme és öröme, hogy győzelemre segítsék a kommunisták pártját..., akik az életüknél is jobban szeretik a népet, akik mindent kockára tettek érte. A bolsevizmus szeretete mindent kívánó, mindent adó szeretet. Kemény következetességgel, a föld legvégső falujáig elható missziós tudattal és a mindent adás magatartásával lép fel, hogy új, történelemformáló erőt adjon a szeretet-gyűlölet ideológiának.

f. Ugyanez a következetesség, határtalanság és áldozat-levegő jellemzi a bolsevista gyűlöletet is. Ahová eljut, kíméletlenül kihajigálja birtokaiból, vezető szerepéből, az iskolákból a régi uralkodó osztályt. Megtorpanást nem ismerve végső felszámolásig, megsemmisítésig. A bolsevista gyűlölet nem áll meg a hatalmában levő országok határain. Átnyúlik a keze, a határokon. Ma már alig van kapitalista, aki nyugodtan élhet, alhat. Ott van a bolsevista gyűlölet ereje a falatjánál, az álmánál. Tudja, hogy a bolsevista gyűlölet könyörtelen és határtalan. Meg akarja semmisíteni az utolsó kapitalistát, őt is. Érzi fojtogató kezét a bérharcokban, a sztrájkokban, a munkások szemé villanásában. Ez a gyűlölet nem ismer határt a véráldozatban. Annyi vér folyék, amennyi kell a nép győzelméhez. Nem sajnál és nem könyörül. Hullatta a maga véréit is, hullatja bőven az ellenség véréit is. Kegyetlen, kíméletlen, forró gyűlölettel, - mert szereti a népet.

g. Szeretetben is, gyűlöletben is, egész ideológiájában következetes, határtalan, véráldozatos. Mindent akar adni a népnek és mindenét veszi el a nép ellenségének. Rajta van az egész bolsevizmuson a Mindennek, az abszolútumnak a jegye. Helyesen emberre jellemző magatartással tudja, hogy a boldogság a

legnagyobb dolog, s ezért a boldogságért, ezért a végső célért semmi áldozatot sem szabad sajnálni, mindent oda kell adni, ami csak szükséges. A végső célnak ez a mindenekfelett való akarása szülte meg a bolsevista gyakorlatot. Ez a gyakorlat gondoskodik a cél megvalósításáról. Aki hatalmába kerül, ha tetszik neki, ha nem beáll a cél megvalósításának történelmi munkájába. Az osztály nélküli társadalom megvalósulása, a szocializmus építése nem az önként vállalkozók ügye. Mindenkié. Ahol hatalomra kerül, ott mindenkitől megköveteli az eszme totális szolgálatát. Senki sem vonhatja ki magát belőle. Munkaverseny, társadalmi munka, munkafelajánlás, normaemelés, kölcsönjegyzés, más országok hasonló munkásainak segítése pénzzel, ruhával, élelemmel, dekorálások, kivonulások, agitálások, legkülönböző felelőségek, szolgálatok, szemináriumok, ideológia-tanulás stb. stb., mindez totális estig tartó életáldozatot kíván a társadalom minden tagjától. Akárhogyan is vélekedik mindezekről, akárhogyan is húzza ki magát mindezekből, ő is részese, munkása a társadalmi termelésnek s az általa termelt értéknek csak egy hányadát kapja meg. Másik hányadával, jelentősebb hányadával épül a szocializmus csaknem félvilágot átfogó viláგuralma. Nincs mód kivonni magát belőle. Ha akarja, ha nem - építi a szocializmust. Pusztá létével. Ha ki akarja vonni magát belőle, az életből kell kivonnia magát, vagy el kell szöknie innen. A gyakorlat megvalósítja tehát, hogy a társadalom egésze a nép és a nép ellenségei, az eszme hívei, opportunistái s a lassan útfélre kerülő nem opportunisták egyaránt reggeltől-estig tartó munkájukkal benne állnak a nagy cél szolgálatában, segítik a bolsevizmus viláგuralmát.

h. Száz éve jelent meg a Kommunista Kiáltvány. A belőle kinőtt bolsevizmus tartja ma már kezében az emberiség egyötödét. Körülbelül annyit, Amennyit Jézus Krisztus egyháza beanyakönyvezett katolikusaik kétezer esztendő után. Kegyelmi életet azonban aligha él több, mint a beanyakönyvezettek tíz százaléka. Már pedig az Isten Országát csak ezek a kegyelmi életet élők, építik. Ott is, itt is beanyakönyvezték az emberiség húsz százalékát, ott mind a húsz, itt talán csak kettő építi az országot, s a kettő is hússzor annyi ideig tartó munka után. Igen ott könnyebb az építés, itt

nehezebb. Ott kényszer is megteszi, itt önkéntes munka kell. Mégis! Nem túlságosan kicsiny az a két százalék? Kétezer esztendő után? Élünk mi még? s ami egy ezzel: növekedünk mi még? Van nekünk is "ideológiánk?" Komolyan vett? Következetes, határtalan és véráldozatos? Gyakorlatba átvitt? Van nekünk még mondanivalónk? Van!

(folytatjuk)

GYÖKÖSSY ENDRE:

ÚTKÉSZÍTÉS

„Kiáltó hangja szól a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit: minden szakadékot töltsétek fel, minden hegyet és halmot hordjatok el, legyen a görbe út egyenessé, a göröngyös simává: és meglátja minden halandó az Isten szabadítását” Lk. 3,4-6

Miért a pusztában szól a kiáltó hangja? Mert ott van csönd. Ha valaki hallani akarja az Igét, annak el kell mennie valahova. Majdnem azt mondom, hogy zarándokutat kellene tennie a pusztáig, hogy ott meghallhassa a hangot.

A lelkigyakorlat is nagyon jó alkalom erre.

E heti igekincsünket nyári készülődéshez szánom. Négy kérést és egy ígéretet ad elénk; figyeljünk jól, hogy meghalljuk mind az öt üzenetet!

AZ ELSŐ KÉRÉS: *„Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!”*

Amikor hozzá készülünk az utazáshoz, a pihenéshez, jó előre végig gondoljuk, mit viszünk magunkkal és mit nem, itthon hagyjuk, ami felesleges, hogy könnyebb legyen cipelni a bőröndöt. Készítjük a magunk útját, és ez rendben van. Igekincsünk pedig arra figyelmeztet, hogy közben készítsük az Úr útját is, mert éppen a nyári csöndes pihenések szolgálnak remek alkalmat arra, hogy Vele is beszélgethessünk.

Nagyon egyszerű kérés ez, amit mondok: **ne felejtjük otthon a Bibliát!** Vigyük magunkkal, olvassuk, így készítgessük az Úr útját! Ez a könyv a „csipkebokor” számunkra, amely nem mindig, de olykor-olykor kigyullad. Néha a betű csak betű marad – de a „pusztában”, de a csöndességben olykor megtörténik a csoda, hogy kigyullad, lángolva ég, de el nem ég,

valami rezonál bennünk a hangra, és üzenetet kapunk. De ehhez valóban csöndre van szükségünk, külső, belső csöndre egyaránt. Amikor nyaralni indulunk, ne az történjen, hogy csak lármát cserélünk! Elég sokáig kell csöndben maradnunk, hogy a csönd belénk kerüljön és az a csönd hangot adjon.

Ez az igazi meditáció, amikor nem az értelmünkkel, hanem a **szívünkkel** imádkozunk. Amikor az elkezd beszélni, hoz emlékeket, bibliai Igéket, egy-egy prédikáció- vagy igetöredéket, egy jó szót valamelyik testvérünktől. Ezek a rég elhangzott hangok megcsöndülnek, mert semmi nem vész el, valahol a lélek mélyén megmarad, és csak akkor jön elő, ha csöndben tudunk maradni.

Gyurka bácsi a legfontosabbnak tartotta, hogy jól alapozzuk meg a napunkat. Kezdjük a Jóistennel. Persze már időben fekdüdjünk le, hogy időben fel tudjunk kelni. Jómagam csak a Szentlélek szeminárium óta (kb. 12 éve) kereszttetéssel kezdem a napomat, elolvasom az aznapi igeliturgikus naptár szerint előírt aznapi anyagot, majd imádkozom.

Kérdés: *Meg tudom-e teremteni a CSENDET, hogy Isten megszólaljon benne?*

A MÁSODIK KÉRÉS: „Minden szakadékot töltsetek fel!”

Rengeteg szakadék van ám, még az Alföldön is, Budapesten is – mindenhol. Mennyi a szakadék ház és ház között, ember és ember között! Csak egy különös példát mondok. Egy kedves katolikus fiatal káplán barátom hobbjaja a fényképezés és nagyon szeret fotómontázsokat készíteni. Egyszer ennek segítségével próbált meg két hívőt kibékíteni, akik egymás szomszédságában laktak a faluban. Vidéken a tehetősebb családok folyton „versenyeznek” egymással, hogy kinek szebb, nagyobb a háza. Ha épül az utcában egy új ház és kicsivel később egy másik, egész biztos, hogy a másodiknál tíz centivel magasabbra húzzák a tetőt. Ez történt a két hívő szomszéd esetében is, és ezen veszték össze jó alaposan, nem beszéltek, nem köszöntek egymásnak. A fiatal és lelkes káplán próbálta őket kibékíteni, sikertelenül. Akkor támadt egy gondolata: Az utca másik oldaláról lefényképezte a két házat, majd az elkészült képre egy másik fotóról rámontírozott egy feszületet úgy, hogy a kereszt két szára összekötötte a két házat. A fotómontázból két kópiát készített, és elküldte a két hívőnek. – Mi történt, mi nem, a részleteket káplán

barátom sem ismeri pontosan, de a fénykép megtette a hatását, és a két szomszéd újra békecsöndben él egymás mellett.

Ezt a csodálatos hidat, a krisztusi keresztet szeretném ajánlani mindenkinek, akik között úgy tűnik, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong: férjnek-feleségnek, gyermeknek-szülőnek, főnöknek-beosztottnak – és sorolhatnám. Mindenki maga tudja, kivel kellene, hogy össze-kösse őt ez a különös kegyelemhíd. Ha a nyári pihenés alatt lesz egy kis időnk, menjünk át ezen a csodahídon, induljunk el a másik felé! Közeledjünk egymáshoz, és nyújtsuk feléje a szavunkat, szívünket, szeretetünket! – Ezt jelenti az, hogy minden szakadékot töltsetek fel.

Gondoljuk át, milyen szakadékaink vannak! Ha vannak, Krisztus kereszttével töltsük fel. Ha nincsenek, adjunk hálát érte!

A HARMADIK KÉRÉS: „minden hegyet és halmot hordjatok el!”

De miért kellene elhordani a hegyeket és a kiemelkedéseket? Mert eltakarja előlünk az Urat. Nem kis bátorság kell az „elhordáshoz”, és egyáltalán nem könnyű. Nemrégén mondta el egy ismerősöm, érzelmileg milyen fájdalmas volt, hogy megszakított egy régi barátságot, mert úgy érezte, ez a kapcsolat eltávolítja őt az Úrtól. Egy másik ismerősöm pedig néhány könyvet dobott ki a könyvtárából, mert rájött, hogy ezek csak megzavarják az Istennel való kapcsolatát.

Előfordulhat, hogy valakinek talán a pénzzel kell harcba szállnia, és a pénzhez fűződő viszonyát kell rendeznie, „elhordania”. De hegyként magasodhat előttünk a félelem is, a jövővel való kapcsolatos aggódásaink, vagy bármely rendetlen érzelm, amivel többet foglalkozunk gondolatban, mint bármi mással. **Hegyeket és halmokat hordjatok el!** Mindenki maga tudja, melyik az ő „hegye”, ami nagyon is útban van, ezért el kell hordania.

Milyen „halmok” takarják el szemem elől az Urat?

A NEGYEDIK FIGYELMEZTETÉST, ha nem Keresztelő Szent János mondaná, én ki sem merném mondani: „Legyen a görbe út egyenessé!”

Ó, a mi görbe útjaink! ... Bizony görbe utakon nem jár a Szentlélek. A Lélek csak egyenes utakon tart velünk, azon tud közeledni hozzánk. Ha kiegyenesítjük az útjainkat, akkor eléri a szívünket. Onnan tudhatjuk meg,

hogy milyen út vezet éppen hozzánk, hogy van-e visszhang, érkezik-e válasz imádságunkra. Mert ha görbe útjaink miatt nem jön el a Lélek, ha Ő nincs velünk, nincs erő sem!

Gondoljuk át görbe útjainkat, és tegyük egyenessé! És vegyük észre, hogy a Szentlélek velünk tart!

Ám, ha megteszünk mindent, amit Isten kér tőlünk, ha egyenessé tesszük az ösvényeket, ha feltöltjük a szakadékokat, ha elhordjuk a hegyeket és a halmokat, és ha görbe útjaink végre egyenesek lesznek: akkor **minden halandó meglátja az Isten szabadítását!** –

EZ A TÜNDÖKLŐ, CSODÁLATOS ÍGÉRET A SZÁMUNKRA!

Hol látjuk meg? Egymáson! Én meglátom valamelyik kedves testvéren, hogy ő szabad ember. Ahol Isten Szentleke, ott a szabadság. Ő már nem megkötözött ember, már kiegyenesedtek a görbe útjai. Vagy valaki talán rajtam látja meg, hogy másképp ragyog a szemem, másképp csendül a hangom.

Az előbb már említettem, hogy amikor nyaralni megyünk, ne felejtsük ki a bőröndből a Bibliánkat, mert hasznosabb útikalauzt nem találunk. De vigyünk magunkkal még valamit: **a mosolyunkat, a derűnket, a szeretetünket!** Vigyük magunkkal, próbálgassuk, mert hiába megyünk talán egy nálunk gazdagabb országba, a sebek ott is sebek, a fájdalom ott is fájdalom, a depressziósok ott is magukba süppednek.

Ki tudja, hogy utunkon nem küld-e mellénk valakit az Isten, akinek tanúságot kell tennünk, akinek a szívében nekünk kell előkészítenünk az Úr útját? Ne mondd, hogy nem vagy rá képes! Egy mosoly, meleg szeretet, talán egy ölelés, emberi szó, és egy kérdés: „Hogy vagy testvér?” – Kérdezzük meg, hallgassuk meg, hallgassuk végig! Ennyi telik tőlünk, ez az útkészítés, hogy Isten Szentleke megérkezessen...

Isten szabadítását érezni fogjuk és meg fogjuk látni!

Hol?

Testvéreinken, mert Isten Szentleke által szabad lett.

Újabban egyre többször veszem észre, hogy az embereket jónak látom, hogy szeretem őket, hogy jó rájuk nézni.

Érzem, hogy „küldve” vagyok ide az otthonba. Egyre többen szólítanak meg. Egyre több embernek lettem lelki támasza. Egyre több emberre mosolygok és imádkozom értük.

„Véletlenül” most kerültek kezembe a kármelita Honor atya (Hegedüs Viktor) írásai. A Mátyás-templomban volt káplám és a „templomépítő” Török Ferenc lelki-

atyja volt. Honor atya 50 éve halt meg. Egy írását felolvasok:

Hegedüs Viktor, Honor atya:

MIÉRT ROSSZ GYURIKA?

Ezt el kell mesélnem. De előljáróban bemutatom őt magát.

Négy és fél éves, kedves kis szőke fiú, a házigazdám kisfia. Ismerem azóta, hogy születése után a kórházból hazahozták és nagy ruháskosárban éjszakára a szobám melletti konyhába rakták, hogy esetleg visítozásával a ház dolgozóinak alvását ne zavarja. Fejlődésének minden mozzanata azóta is előttem zajlik le. Érdekes, „periódusos” gyerek. Ezt úgy értem, hogyha felvesz valamilyen szokást, abban hosszú ideig kitart. Volt pl. egy periódusa, amikor egész nap folyamán angyali jól viselkedett, de minden este botrányt csinált a lefekvésből. Ez következetesen így zajlott le: Egész nap vidáman kacagott, nevetése becsilingelte a házat, mint karácsonyi báránycák ezüst csengettyűje. De bármennyire is öröm volt hallgatni a szülőknek, csak gondolniuk kellett az alvással, a pihenéssel is. Eljött az óra, le kellett fektetni. Mert lakószobám az övékkel szomszédos, mindent hallottam, amint mamája kedvesen fekvésre szólította föl. Gyurika erre megsüketült. Ebből erélyesebb invitálás, majd szóváltás lett, Gyurikánál eltört a méces, sőt mi több, rövidesen hisztérikus bömbölésbe fogott. Aztán ütések csattantak valami puha testrészen és akkor néma csend, Gyurika pillanatokon belül teljesen kimerülten elaludt.

Mindenesetre, legrosszabb most nyáron volt. Szentelen, kötekedő és akaratos. Elképesztő gorombaságokat mondott. Ha pedig édesanyja délután megjött a munkából, akkor kezdetét vette a sivalkodás. Sírt, sikított, ha kellett, órák hosszat mindenféle ürügy miatt. Természetesen, általános lett a vélemény, hogy Gyurika nagyon rossz gyerek. Ez az általános vélemény az ő fejlődő, pici gyermeki tudatában is megjelent. Tudatára ébredt rosszaságának. Ez a tudat nem lehetett neki valami nagyon kellemes, amit két jeltől következtettek. Az egyik az, hogy próbálkozott jó lenni; a másik, hogy amikor ez nem sikerült, akkor megpróbálta magyarázatát adni annak, hogy miért rossz ő. Ezt onnan tudom, mert egyszer négy szemközti beszélgetésben kettőnk között szóba került. Úgy emlékszem, ő maga hozta elő.

„Én nem vagyok jó gyerek, mondta odahaza – már ti. az ő lakásukban – mindig rossz vagyok.” Akkor megkérdeztem tőle: „De hát miért vagy rossz? Miért

nem próbálsz meg, hogy jó légy?” Erre ő azt válaszolta mélységes komolysággal: „Szeretnék jó lenni, de nem tudok, mert a 'nagyok' mindig mást akarnak, mint amit én. Azért nem tudok jó lenni.”

ELÁMULTAM. Gyurika teljesen tökéletesen megfogalmazta és kifejtette a mi rosszaságunk egész filozófiáját. És tette ezt teljesen őszintén, a mi kertelésünk és szépítgetési kísérletezésünk nélkül.

Hát nem azért vagyunk-e rosszak mi is „Györgyök”, mint „Gyurikák”; felnőttek, mint a gyermekek?

Neki is csak azért van összeütközése az élet rendjével, mert a fölötte valók nem azt akarják, amit ő.

S nekünk ugyanez-e a panaszunk, hogy a Fölöttünk Való, a Mindenható, nem hajlandó azt akarni, amit mi akarunk? Akár törvényeit tekintem, akár a Gondviselése útjait, a bűn és a fájdalom, mind-mind ebből a felfogásból ered.

Pedig egyebár már nem vagyunk gyerekek?!

(Bp., 1959. II. 6.)

Ne legyünk rossz Gyurikák! Vegyük észre Isten akaratát és simuljunk bele Tenyerébe!

ÁMEN!

JOACHIM JEREMIAS

A MINDENNAPOS IMÁDKOZÁS

JÉZUS ÉLETÉBEN

ÉS AZ ÓSEGYHÁZBAN

I.

0. Jézus olyan népből jön, amely értett az imádkozáshoz.

Hogy mit jelent ez a mondat, azt legjobban az tanítja meg, ha vetünk egy pillantást Izrael környezetére. Alighanem egyetlen más helyen sem lehet olyan világosan fölismerni azt a belső bomlást és megszűnést, amelyben a hellenista világ – főleg a Földközi-tenger keleti országaiban – leledzett az Újszövetség napjaiban, mint az imádkozás területén. A bibliai imádkozáshoz mérten a görög világban már a hellenizmus előtti korban hiányzik az imádkozás végső komolysága és végső tisztelete. Ez például abban mutatkozik meg, hogy a régi komédiák napjaiban az imádkozás paródiája hozzátartozik a vígjátékok kellékeihez. Ezt különösen Arisztophanésznál (Kr. 446-385) található meg. Balga, erkölcstelen, nevetséges, sőt obszcén imákat fűznek be a cselekmény menetébe, és ezek harsogó kacajt váltanak ki a közönségből.

A hellenista korban aztán a filozófia válik az imádkozás sírásójává. A sztoa messzemenően megszünteti az istenhitet. Seneca azonosítja az isteneket

és a természetet. Van-e értelme a természetet imádni? „Minek a kezeket az égre emelni? ... Isten benned van” kiáltja (Luciliushoz, IV 12,1). Ahogyan a sztoikusok, úgy az epikureusok is azt állítják, hogy az imádkozás céltalan dolog. Messzemenően alhatalmasodik az imádkozással kapcsolatos kételkedés. Az emberek annyi egymásnak ellentmondó dolgot kérnek. Hogyan hallgassa meg Isten mindegyiküket? Egészen más oldalról ássák alá az imádkozást a misztériumvallások, illetve a misztika. Az embert istenítik. „Te vagy én, és én te vagyok”, áll egy papiruszon. A misztikus istenként beszél Istennel. Ez az imádkozás halála.

Az imádkozásnak a műveltek körében elterjedt válsága kihat a népre. Nem mintha az imádkozás elnémult volna, de az emberek elbizonytalanodnak. Az idegen kultuszok elterjedése hozzáteszi a magáét ehhez a bizonytalansághoz. Egy-egy konkrét esetben az ember nem tudja, melyik istenséghez imádkozzék; ezért léteznek az „ismeretlen isteneknek” szentelt oltárok (vö. ApCsel 17,23). És még ha tudja is az ember, hogy melyik istenséghez forduljon – kérdés, hogy ismeri-e a helyes nevet, amelynek a használatára az istenség vágyik. A varázspapiruszok ezrei a rajtuk olvasható zavaros nevek és címek halmozásával megrázó dokumentumai a bizonytalanná vált imádkozásnak. Egyúttal még valami mást is tanítanak: Ahol az imádkozás válságban van, ott elterpeszkedik a babonaság. A titokzatos nevek használatával az emberek engedelmessé akarják tenni az isteneket, kifárasztják az isteneket (*deos fatigare*), fenyegetik őket.

A Földközi-tenger keleti országaiban, a kora keresztény korban nincs más olyan csalhatatlan tünete a dekadenciának, mint az imádkozás akut válsága, amelyben az emberek találhatók.

Mindez másképp van a zsidóságban, mindenekelőtt Palesztinában. Itt az imádkozásnak rendíthetetlen helye van a nép vallásosságában, itt az imádkozás szilárd rendje uralkodik, itt a legfiatalabb kortól imádkozásra nevelik az ifjúságot.

Az imádkozás e rendjének és az imádkozásra nevelésnek az alapját az imaidők alkották. Hány ilyen volt? És hogyan keletkeztek ezek? Nem egészen egyszerű megválaszolni ezt a két kérdést.

I. A reggeli és az esti Sema

Mózes 5. könyvének 6. fejezetében áll az a mondat, amely Jézus korának egész zsidósága számára az alapvető hitvallásként volt érvényes: „Halld, Izrael, az ÚR, a mi Istenünk, az egyetlen ÚR” (4. v.). Ehhez csatlakozik az isteni követelmény:

„Szeresd ezért az URAT, a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből! Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked, tanítsd meg azokra fiaidat, és beszélj nekik róluks,

amikor a házában ülsz,
és amikor úton vagy,

amikor lefekszel
és amikor fölkelés!” (5-7. v.)

Feltehetően az utolsó, az 5Móz 11,19-ben aztán visszatérő szavak („amikor lefekszel és amikor fölkelés”) adták az indítékot ahhoz, hogy kialakult és általánosan meghonosodott a szokás, hogy minden napot az Egy Isten melletti hitvallással kezdeni és befejezni. „Az ember naponta kétszer, annak kezdetén és amikor a lefekvés órája közeledik, hálásan emlékezzék meg Isten színe előtt azokról az adományokról, amelyeket ő az Egyiptomból történt kiszabadítás után ajándékozott”, írja Josephus (Ant. 4,212). Erről a szokásról, azaz reggel a hajnali szürkület és a napfelkelte között, és este naplemente után elmondani a hitvallást, a Kr. e. 2. századból van írásos tanúságunk (Ps.-Aristeas, Kr. e. 145-100). Ezt az anyaországban éppúgy gyakorolták, mint a diaszpórában; az esszénusok és a terapeuták is imádkoztak napfelkeltekor és este. Az 5Móz 6,4-beli hitvallást recitálták a kapcsolódó 5-9. verssel, majd az 5Móz 11,13-21-et, mivel itt (amint említettük) visszatér az „amikor lefekszel és amikor fölkelés” szófordulat; a befejezést Isten ünnepélyes önminősítése alkotta a Szám 15,41-ből („Én, az ÚR vagyok a ti Istenetek, aki kihoztalak titeket Egyiptomból, hogy Istenetek legyek”). A hitvallást, amelyet a kezdetéről („Halld, Izrael”, 5Móz 6,4) „Semá”-nak neveztek, dicsőítések keretezték. A rendszeres recitációra Izrael férfiai és 13. életévüktől a fiatalemberek voltak kötelezve, viszont a nők, a gyerekek és a rabszolgák fel voltak mentve (ahogyan minden más, meghatározott időkhöz kötött köteleességek alól is, mivel nem rendelkeztek szabadon az idejükkel). A fiúknak megtanították a szó szerinti szöveget, mihelyt tudtak beszélni. A „Sema” napi kétszeri recitálása vallási minimumnak számított; aki kivonta magát e szokás alól, az kizárta magát a vallási közösségből: „Kit nevezünk *am háárec*-nek? Mindazt, aki este és reggel nem recitálja a Semát”, mondta Rabbi Eliézer.

2. A három imaóra

A hitvallás napi kétszeri recitálása mellett egyszerűen sajátos módon felbukkan egy egészen más szokás: a napi *háromszori* imádkozás szokása. Elsőként Dán 6,11.14 (Kr. e. 164) tanúskodik erről; itt az áll Dánielről, hogy emeleti szobájának ablakai nyitva álltak Jeruzsálem felé, és ő naponta háromszor letérdelt, imádkozott és magasztalta Istenét. E három imaidő közül – reggel, délután és este – legkorábban a délutáni imádkozásról van tanúságtételünk: ez arról szól, hogy délután 3 órakor, a naponkénti délutáni áldozatbemutatás idején történt. Már Ezdrás könyvében – amelynek mai alakja a Kr. e. 3. század végéről származik – az áll, hogy Ezdrás „a délutáni áldozatbemutatás idején” mondta el nagy bűnbánati imáját (9,5); Dániel bűnbánati imádkozása is „a délutáni áldozatbemutatás idején” történt (9,21); és ugyanez az időmeghatározás tér vissza Judit imájakor is (9,1; Kr. e. 150 körül). Ez azt jelenti: miközben a szent városban a

nép a templomba áramlott, hogy jelen legyen a délutáni áldozat bemutatásán (vö. ApCsel 3,1), Jeruzsálemben kívül az emberek ugyanebben az órában egyesültek imájukban a templomban összegyűlt közösséggel. Erre az összefüggésre még hamarosan visszatérünk.

Az ember elsőre azt szeretné feltételezni, hogy az imaórák hármasságának az a magyarázata, hogy a délutáni ima harmadik imaóráként társult a reggeli és esti Sema-elmondáshoz. Ez a feltételezés azonban már azon megbukik, hogy a három imaórán mondott imádságnak egészen más a jellegzetessége, mint a Semának. Ez utóbbi esetében nem imáról van szó, hanem áldásmondásokkal keretezett hitvallásról, amiért a rabbinikus irodalomban sohasem a Sema imádkozásáról, hanem mindig „a Sema recitálásáról” van szó. Ezzel szemben a három imaórán valóban imádkoztak. Mindig imádkozták az ún. *Tefillát*, magát „az imát”, a nagy áldásmondást, azt az imádságos himnuszt, amelyet aztán a Kr. u. első század végén 18 áldásban rögzítettek, amiért a Tefillát „Tizennyolc-imának” is nevezték. Az imádkozó a maga személyes imakéréseit hozzákapcsolata a Tefillához. A Sema és a Tefilla eltérő jellege abban is kifejeződik, hogy a Sema recitálására, amint említettük, csak a szabad férfiakat kötelezték, a Tefillát viszont a nők, a gyermekek, sőt a rabszolgák általi elmondásra is szánták. A napi háromszori imádkozás szokásának ténylegesen egészen más a gyökere, mint a naponta kétszer recitált hitvallás hagyományának.

Már láttuk, hogy a délutáni imádkozásra – többszörös tanúságtétel szerint – a délutáni égőáldozat bemutatásának idején került sor. Ez a szokás nagy valószínűséggel az áldozatbemutatási segédlet, illetve a „papi szolgálati csapatok” intézményével áll összefüggésben. A fogság után korbán az áldozati kultusz szabályozása érdekében az országban elszórtan élő papokat és levitákat 24 szolgálati osztályba sorolták be, amelyek turnusokban egy-egy hétre Jeruzsálembe mentek, és ott ellátták a templomi szolgálatot. E szolgálati osztályok mindegyikéhez hozzátartozott egy laikusokból álló „szolgálati csapat”. Ennek a tagjai részben elkísérték Jeruzsálembe a hivatalba lépő papokat és levitákat, és „a nép képviselőiként” jelen voltak az áldozati szolgálatokon, részben a lakóhelyükön maradtak, és papi osztályuk szolgálati hetének idején otthon, a zsinagógákban gyűltek össze az Írás tanulmányozására és imádkozásra, hogy a távolból ily módon vegyenek részt a templomi szolgálatban. Naponta háromszor jöttek össze: reggel a reggeli égőáldozat idején, délután 3 órakor a délutáni égőáldozat idején és este a „templomkapuk bezárásának” idején.

Nem lehet kétséges, hogy mindenekelőtt a farizeusi közösségek tagjai álltak a „papi szolgálati csapatok” imaszolgálatának rendelkezésére, az egész körzet népességét képviselve. Azután feltehetően a farizeusok voltak azok is, akik – már Dániel korában – az egész évre kiterjesztették az eredetileg csak a „papi szolgálati csapatok” intézményének keretében naponta

háromszor gyakorolt imádkozást, és a későbbiekben ezt kötelességévé tették a ház minden tagjának (beleértve a nőket, a gyermekeket és a rabszolgákat is).

A farizeusi körökben keletkezett „Salamon Zsoltárai” (Kr. e. 50 körül) sürgető szavakkal szólítanak fel arra, hogy dicsérjék Istent, „amikor ő felébred”:

„Miért alszol, én lelkem

és nem áldod az Urat?

Énekelj új éneket Istennek, aki dicséretre méltó,
énekelj és ébredj fel, amikor Ő felébred!” (Sal

Zsolt 3,1-2)

A Sal Zsolt 6,4-5 azt ábrázolja, hogy a reggeli imában könyörögve, a családapa hogyan helyezi egész házát Isten szívére:

„Felkel az alvásból, és dicséri az Úr nevét,

jókedvűen énekel Istene nevének,

és egész házáért imádkozik az Úr előtt.”

Az ApCsel 3,1 és 10,3.30, valamint a Didaché 8,3 szövegéből arra lehet következtetni, hogy az újszövetségi korban már általánosan érvényre jutott a napi háromszori imádkozás szokása. A Sema kétszeri recitálásának egybeolvadása a napi háromszori imádkozással a következő módon ment végbe: A jámbor zsidó a reggeli Sema után rögtön elmondta a Tefillát; a délutáni „imaórában” (ApCsel 3,1) csak a Tefillát imádkozták; egyedül az esti ima honosodott meg nehezen: elméletileg még az első század végén is vitatott volt, vajon általános kötelesség-e esténként a Semán kívül a Tefillát is elimádkozni; de a gyakorlat már régóta pozitívan válaszolta meg a kérdést.

Látjuk: Napkelte, délután 3 óra és naplemente, az újszövetségi korban ez a napi három imaóra létezett a zsidó nép körében. Reggel és este a Semát mondták el a kiegészítő áldásokkal, és ezután imádkozták a Tefillát, délután csak az utóbbit. Ez a három imaidő nagy kincse volt Izraelnek, az imádkozásra nevelés állványzata és az imádkozás ifjúkortól való begyakorlása az egész nép számára.

II.

Keveset tudunk **Jézus imádkozásáról**. Ha megkérdezzük a szinoptikusokat, akkor – eltekintve a keresztre feszítés történetének három imakiáltásától – Jézusnak csak két imádkozását hagyományozzák ránk: ujjongó felkiáltását (Mt 11,25 párh) és a Getszemánikerti imát (Mk 14,36 párh). A János-evangélium további három imádkozást fűz ehhez: a rövid imát Lázár történetében (11,41-42), a szintén rövid imát a templomtéren (ez a jánosi Getszemáni-ima, 12,27-28) és az ún. főpapi imát (17. f.); ezek közül legalábbis az utolsó nagy mértékben az evangélista beszédmódjának és stílusának jegyeit viseli. Mindehhez társul egy sor általános jellegű értesítés Jézus imádkozásáról, különösen a magányban történő imádkozásáról (Mk 1,35; 6,46 párh; Mt 14,23 és különösen Lukácsnál: 3,21; 5,16; 6,12; 9,18.28-29), Jézus saját közlése Péterért végzett közbenjárásáról (Lk 22,31-32) és végül a tanítványainak az imádságra vonatkozó útmutatásai,

amelynek az élén a Miatyánk áll. Milyen szívesen tudnánk többet!

Valóban többet tudunk! Tudjuk, hogy Jézus vallásos szülői házból jött (Lk 2. f., vö. Lk 4,16); ezért tudjuk, hogy benne élt a liturgikus örökségben, és következésképpen ismerjük azokat az imákat, amelyeket Jézus gyermekként megtanult a szülői házban, és amelyek egész életén át elkísérték. Különösen a napi három imaóra olyan szilárd, általánosan gyakorolt szokás volt a zsidó nép körében, hogy jogosultak vagyunk a napi imaórákra is kiterjeszteni a „szokása szerint” kifejezést, amelyet Lk 4,16 a szombati zsinagógalátogatásaira vonatkozóan használ.

De nem vagyunk egyedül erre a visszakövetkeztetésre utalva, ellenkezőleg, nem hiányoznak a konkrét utalások sem. Mk 1,35-ben még napfelkelte előtt („korán, még a sötét éjszakában”) találjuk Jézust a reggeli imánál. Az ötezer megetetése után Jézus este egy hegyre megy imádkozni (Mk 6,46), és ha Lukács arról tájékoztat, hogy Jézus az apostolok kiválasztása előtt az egész éjszakát átímádkozta (Lk 6,12), akkor ez nyilvánvalóan az éjszakai imádkozás, amelyet ő a reggeli szürkületig kinyújt. Továbbá Jézus naponkénti reggeli és esti imájának összefüggésében meg kell említeni Lk 10,26-27-et. Ha Jézus azt kérdezi az írástudótól: „Mi van megírva a Törvényben? Hogyan olvasod?”, és ő az istenszeretetet Sema-beli parancsával válaszol (5Móz 6,5), akkor a második kérdés eredeti értelme nem (a szokásos fordítás szerinti) „Hogyan olvasod?”, mert az *anaginószekein* ige itt a héber *kará* „recitálni” jelentését képviseli, azaz: „Hogyan recitálsz?” A „Hogyan recitálsz?” kérdés magától értetődően gyakorolt szokásként feltételezi a hitvallás naponkénti recitálását. Ezzel összhangban van, hogy Mk 12,29-30 szerint a legnagyobb parancsra vonatkozó kérdést Jézus nem csupán az istenszeretet parancsával válaszolja meg (5Móz 6,5), hanem kiegészítőleg és túláradóan idézi a megelőző verset is: „Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, az egyetlen ÚR” (5Móz 6,4); számára ennyire megszokott a Sema recitálása.

Azt, hogy Jézus számára a harmadik imaidő, a délutáni imádkozás órája is ismert volt, két hely mutatja. Lk 18,9-14 két férfit ábrázol, akik fölmennek a templomba „imádkozni” – minden valószínűség szerint a délután 3 órai „imaórára” (vö. ApCsel 3,1). Még világosabb a hivatkozás a délutáni imádkozásra Mt 6,5-ben, ahol Jézus megfeddi a képmutatókat, akik az utcasarkokon, a teljes nyilvánosság előtt imádkoznak. Ezt aligha kell úgy érteni, mintha a farizeusok szokásosan a piactéren posztoltak volna imádkozás céljából. Inkább azt kell elképzelnünk, hogy ha a délutáni égőáldozat idején eljött az a pillanat, amikor a gyülekezet imádkozott, a templomból hatalmas trombitaszó áradt ki egész Jeruzsálemre (vö. Sir 50,16; Tam 7,3), és az imaórát jelezte a város népessége számára. A Jézus által korholt farizeusok úgy intézik, hogy a trombita megszólalásakor – látszólag véletlenül

és szándékolatlanul – a legnagyobb embernyüzsgésben legyenek, és most arra kényszerüljenek, hogy mindenki szeme láttára imádkozzanak. Arra vonatkozóan, hogy Jézus ismerte a délutáni imaórában imádkozott Tefillát, legalább közvetett bizonyítékunk van. A Tefilla első, a templom fennállásának idejébe visszanyúló áldásában két feltűnően ünnepélyes Isten-megszólítás található. Feltehetően legrégebbi formájában ez az áldás így hangzik:

„Áldott légy, URUNK,
(Istenünk és Atyáink Istene),
Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene),
nagy, hatalmas és félelmetes Isten,
legfőbb Isten, az ég és a föld ura,
pajzsunk és atyáink pajzsa,
(bizalmunk minden nemzedékben).
Áldott légy, URUNK, Ábrahám pajzsa!”

Ha Jézus Ábrahám Isteneként, Izsák Isteneként és Jákob Isteneként beszél Istenről (Mk 12,26 párh), és ha ő, aki oly takarékosan bánik az Isten-állítmányokkal, „az ég és a föld uraként” szólítja meg Istent (Mt 11,25 párh), akkor ez a kétszeres egybehangzás a Tefilla első áldásával arra utalhat, hogy számára a Tefilla szokásos imádság volt. Ez a következtetés nagyobb valószínűséget nyer arra a tényre való tekintettel, hogy ez a két, a Tefilla bevezető áldásában egyesített Isten-állítmány nem csupán az Ószövetségben különleges (2Móz 3,6.15-16, ill. 1Móz 14,19.22), hanem a Tefillán kívül a palesztinai zsidóságban sem volt használatos. Egyébként hamarosan látni fogjuk, hogy az ösgyülekezetben milyen szilárd hagyomány volt a három imaidő, és hogy éppen a délutáni imádkozás betartásáról van tanúságuk (ApCsel 3,1); kevésbé valószínű, hogy az ösgyülekezet megtartotta volna az imaidőket, ha Jézus elvetette volna őket.

A legnagyobb valószínűséggel vonhatjuk le azt a következtetést, hogy Jézus életében egyetlen nap sem létezett a három imaidő nélkül: a reggeli ima nélkül napfelkeltekor, a délutáni ima nélkül a templomi áldozatbemutatás idején és az éjszakai ima nélkül lefekvés előtt. Ez megsejtet valamit Jézus rejtett, belső életéből, abból az erőforrásból, amelyből ő naponta merített.

De csak ha felismertük, hogy Jézus mennyire benne élt a liturgikus örökségben, mennyire naponta gyakorolt szokás volt számára a három imaidő megtartása, akkor látjuk meg a másik dolgot is, vagyis hogy Jézus imádkozása mennyire meghaladta a szokásosat.

Először is: Jézus nem elégszik meg a napi háromszori liturgikus imádkozás jámbor szokásával. Megnevezem a legfontosabb helyeket: Mk 1,35: „Azután igen korán, még a sötét éjszakában fölkel, és elment egy puszta helyre, és ott imádkozott.” Simon és az övéi hiányolják, elindulnak, hogy megkeressék: ilyen sokáig marad Jézus távol. Mk 6,46: „Elküldte őket, és felment egy hegyre imádkozni”; ismét hosszú

imádkozásról van szó a magányban: csak a negyedik őrvtárs idején (hajnali 3-6 óra) kerül ismét a tanítványok szeme elé. Lk 6,12: „Felment egy hegyre imádkozni, és egész éjszaka kitartott az Istenhez imádkozásban.”

Nagyon valószínű, hogy a Jézus imádkozását említő helyek egy részét az evangélisták szerkesztésének kell tulajdonítani; Lukács például többször is másodlagosan toldja be Márk szövegébe az imádkozó Úr motívumát (5,16; 6,12; 9.18.28; vö. 3,21). De ekkor is megmarad a kérdés: Hogyan jön Lukács ahhoz, hogy Jézus imádkozását betoldja Márk szövegébe? A legkézenfekvőbb válasz az, hogy fennmaradt egy szilárd hagyomány Jézusnak erről az éjszakai magányban történő imádkozásáról. Ez a válasz azért is kézenfekvő, mivel ténylegesen létezik egy régi hagyományunk, amely azt ábrázolja számunkra, hogy Jézus az imaidőktől függetlenül, az éjszaka közepén kiált az Atyához: ez a Getszemáni-történet (Mk 14,32-42 párh).

Egy második megfigyelés azt igazolja, milyen messzemenően elválik Jézus a hagyománytól. A Sema és a Tefilla héber imádság. Az arám nyelvű Kaddis, amellyel a zsinagógai istentisztelet zárult, kivétel, ami azon alapul, hogy a prédikátor ezzel az imádsággal fejezte be arám nyelven tartott prédikációját. A Miatyánk viszont arám nyelvű ima. Ezt mutatják a *opheiléma/opheilein* (adósság, véték/adóssá válni, vétkezni) szavak, amelyek tipikus aramaizmusok, valamint a kapcsolódás a Kaddishoz a Te-kérésekben („a Te neved, a Te országod, a Te akaratod”). A Jézus által használt rendkívüli Isten-megszólítás is arám nyelvű, és ugyanez érvényes a kereszten elhangzott felkiáltására (Mk 15,34). Jézus nemcsak a személyes imájában imádkozik az anyanyelvén, hanem a Miatyánkban is egy a nép nyelvén fennmaradt imádságot adott át a tanítványainak. Ezzel kiveszi az imádkozást a szakrális nyelv liturgikus teréből, és beállítja az élet kellős közepébe, a hétköznapi közepébe.

Am az, hogy Jézus imádkozása feltöri a jámbor szokásokat, még nagyobb mértékben érvényes az ima tartalmára, mint az imaidőkre és az ima nyelvére. Lk 11,1-ből indulunk ki. Ez a mondat az egyik tanítvány kérését nevezi meg a Miatyánk közlésének indítékaként: „Uram, taníts meg minket imádkozni, ahogyan János is megtanította tanítványait imádkozni!” Ez a „taníts meg minket imádkozni” biztosan nem úgy értendő, mintha a meg nem nevezett tanítvány azt akarta volna mondani: a Tizenkettő soha nem tanult imádkozni, és előbb meg kell tanulniuk, hogyan imádkozik az ember. Inkább azt kell tudatosítanunk, hogy a *sajátos* ima hozzátartozott a vallási csoportok ismertetőjegyeihez. Ez érvényes a farizeusokra (láttuk, hogy a napi háromszori imádkozás szokása valószínűleg farizeusi eredetű), megfigyelhetjük az esszénusoknál is, és a Lk 11,1-ből kiderül, hogy a János-tanítványoknak is megvolt a saját imájuk. Ezért arra kell következtetnünk, hogy a tanítványok olyan

imát kérnek, amely a Jézus-tanítványok csoportjának az ismertetőjegye, azaz valamilyen formulát („szövegmintát”) kérnek, vagy kiegészítésként a megszokott imákhoz, vagy egyenesen azok helyettesítőjeként. Mindenesetre (amint látni fogjuk) az egyház jóval az evangéliumok leírása előtt a három naponkénti ima helyettesítőjeként fogta fel a Miatyánkot; és megvolt a saját asztali imádsága is, amint a Didaché 9-10-ből tudjuk. Mindebből az következik, hogy a Lk 11,1-ben egy olyan imaformulát kérnek Jézustól, amely megfelel az ő üzenet tartalmának: „Taníts meg minket úgy imádkozni, ahogyan azoknak az embereknek kell imádkozniuk, akik már most tagjai az elérkező Isten Országának!” És valóban, a Miatyánk tömören összefoglalja Jézus igehirdetésének alap gondolatait.

Ha azonban Jézus új saját imát adott a tanítványoknak, akkor feltételeznünk kell, hogy ő maga sem elégedett meg a liturgikusan előírt szövegekkel, a Semával és a Tefillával. Ezt már az a hagyomány is feltételezi, amely szerint hosszú órákat, egész éjszakákat imádkozott a magányban. Ezenkívül még egy másik megfontolás is e mellett szól. Jézus imáinak mind a négy evangéliumban az az egyetlen közös mozzanatuk, hogy – kivéve a kereszten elhangzott felkiáltását, amelynek az imamegszólítása a Zsolt 22,2-ből származik – Istent „Atyaként” szólítják meg. Egyfelől a Mk 14,36 és a Róm 8,15; Gal 4,6 összevetéséből, másfelől az „Atya, Atyám, az Atya” fordítási változatokból az következik, hogy Jézus mindig azt mondta: „Abba”. Erre az arám Abbára, amely a családi nyelvezetből származik, és eredetileg gyermeki beszéd volt, sehol sincs példa a zsidó imádságokban! Biztosan Jézus legsajátosabb beszédmódját jelenti, és a legmélyebb kifejeződése küldetéstudatának (Mt 11,27). Nehezen lehet elképzelni, hogy ez az Abba hiányzott a három imaórában végzett naponkénti imáiból.

Egy újfajta imádkozás jelenik meg. Jézus olyan magától értetődően, olyan bensőségesen, olyan biztonságból fakadóan beszél Atyjával, ahogyan a gyerekek beszél az apjával. Ennek az újfajta imának ismertetőjegye, hogy a hála uralja. Jézusnak a passió előtti időből való egyetlen részletes, személyes imája köszönet a sikertelenség közepette (Mt 11,25 // Lk 10,21). A köszönet e túlsúlyának visszhangja található Jn 11,41-ben, ahol Jézus a meghallgatása előtt ad hálát. A köszönet túlsúlyának mély oka van. „Az eljövendő világban megszűnik minden áldozatbemutatás, de a hálaáldozat örökre megmarad; éppígy megszűnik minden hitvallás, de a köszönet hitvallása örökre megmarad”, áll egy a tannaita korból (Kr. u. 1-2. sz.) való szép mondásban. Jézus köszöneteiben már most aktualizálódik Isten „királyi uralma”, Isten országa. (A tannaiták zsidó írásmagyarázók voltak, a Talmud bölcsei.)

III.

Az a kép, amely az evangéliumok szemlélésekor kínálkozott számunkra, megismétlődik, amikor az *ősgyülekezet* felé fordulunk. Akárcsak a kor zsidóságában és Jézus imaéletében, a három imaóra itt is szilárd szokás. Az élre kell állítani a Did 8,3-at, ahol (a Miatyánkra vonatkoztatva) ez áll: „Tehát naponta háromszor imádkozzatok!” Az Apostolok cselekedetei kétszer említi meg a délután 3 órai imádkozást (3,1; 10,3.30). Itt Pált is meg kell említeni. Amikor arról beszél, hogy „állandóan”, „szakadatlanul”, „mindenkor”, „éjjel-nappal” imádkozik, akkor nem a megszakítás nélküli imádkozásra gondol, hanem a szilárd imaórák betartására. Így kell érteni az „imádságban való állhatatosságot” is (*proszkarterein té proszeukhé*: Róm 12,12; Kol 4,2), mert a *proszkarterein* itt azt jelenti (mint az ApCsel 1,14-ben, 2,46-ban és 6,4-ben): „egy rítust hűségesen megtartani”.

De az ősgyülekezet sem elégszik meg a szilárd liturgikus hagyománnyal. Péter déli 12 órakor imádkozik (ApCsel 10,9), tehát a szilárd imaórákon kívül, és a jeruzsálemi gyülekezet éjjel imádkozik a fogoly apostolért (ApCsel 12,5.12); Pál és Szilás éjjélkor dicséri Istent a börtönben (ApCsel 16,25). Főként a vigiliákat gyakorolják sokszorososan, vagyis az esti ima kiterjesztését az éjszakába nyúlóan, sőt egész éjen keresztül, amint ezt mutatják azok a helyek, ahol Pál a maga éjszakai virrasztásairól beszél (*argüpniai*: 2Kor 6,5; 11,27). Az Ef 6,18-ben imádságos virrasztásra szólít fel (vö. Lk 21,36).

Az ősegyház, ahogyan Jézus, a három imaórában mondott imák tekintetében is áthágta a zsidó hagyományt. Ez adódik abból a felülről, sőt egyenesen rejtélyes módból, ahogyan az első három evangélium az 5Móz 6,5-öt idézi (Mk 12,30.33; Mt 22,37; Lk 10,27). Először is az a feltűnő ezen a négy helyen, hogy valamennyi jelentősen eltér az ószövetségi mintától: a bibliai minta háromtagú felsorolása Mk 12,30-ban és Lk 10,27-ben egyaránt egy négytagúnak adott helyet, és a szavak még ott is eltérők, ahol megmaradt a háromtagúság:

Septuaginta: *kardia / pszükhé / dünamisz*
 Mk 12,33: *kardia / szüneszisz / iszkhüsz*
 Mt 22,37: *kardia / pszükhé / dianoia*

Még feltűnőbb, hogy milyen erősen különbözik egymástól a négy szinoptikus idézet: a négy hely egyike sincs összhangban egy másikkal, sőt Márk gátlástalanul a négytagú változat (12,30) utánra helyezi a háromtagút (12,33). De valóban rejtélyessé akkor válik ez a színes tényállás, ha tudatosítjuk, hogy nem egy tetszőleges szövegről van szó, hanem fontos liturgikus szövegről, sőt a zsidóság számára központi jelentőségű szövegről: a naponta kétszer recitált Krédó kezdetéről. Nézetem szerint csak az az egy magyarázat létezik az ábrázolt tényállásra, hogy a Sema a szinoptikusok egyike számára sem volt rendszeresen imádkozott liturgikus szöveg. Eszerint a szinoptikus evangéliumok

megfogalmazásának idején, tehát Jeruzsálem pusztulása után az egész görögül beszélő egyházban már nem recitálták a Semát. De hát akkor az egyházban mit imádkoztak a három imaórában? A válasz a Did 8,3 már említett útmutatásából adódik, amely a Miatyánk idézéséhez kapcsolódva azt mondja: „Naponta háromszor így imádkozzatok!” A három imaórában elmondott imádság tehát a Miatyánk volt.

Azt, hogy a három imaórához tartozó szabad imádságokat is teljesen új tartalommal töltötték meg, mutatják Pál apostol adatai a „*mneiá*”-ról, a rendszeres közbenjáró imáról (1 Tessz 1,2; Fil 1,3-6; Róm 1,9-10), amelybe ő nemcsak a saját gyülekezeteit foglalta bele, hanem nem általa alapított gyülekezeteket is, mint például a rómaid (Róm 1,9-10) vagy a kolosszeit (Kol 1,9; vö. 2,1-3).

Ford.: g.g.a.

Forrás: ABBA, Göttingen 1966, 67-80

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

BOKORBÓL VADONBA?

JEGYZETEK A BOKOR MOZGALOM GYAKORLATÁRÓL ÉS TEOLÓGIÁJÁRÓL

1. Jóbel év kérdőjelekkel

A „Bokor” magyar katolikus mozgalom 1995. június 3–4-én ünnepelte fennállásának ötvenedik évfordulóját. A kerek szám a Bokor tagjait és ismerőit részben megörvendeztette, részben kérdést jelentett számukra. Minden egyházi életjelenség Isten dicsőségét hirdeti, az Ő adománya. Ugyanakkor feladat is: (újra) rátalálni az adakozó szándékára. Az alapítás óta eltelt legalább két politikai fordulat, s a lassan hazánkba is beszűrődő zsinati fordulat óta a magyar egyházban nem nyílt kiegyensúlyozott alkalom arra, hogy a nyáj és pásztorai kritikus árnyaltsággal és árnyalt kritikával értékeljék ezt az ötven esztendő udvtörténetet. Ezzel az írással ezt az értékelést szeretném előmozdítani. (1)

2. Elitképzés

A Bokor mozgalmat Bulányi György, 1919-ben született piarista tanár alapította 1945-ben Debrecenben. Az alapításra egy római titkos követől kapott indíttatást, aki azzal a küldetéssel járta térségeink országait, hogy az ottani keresztényeket felkészítse az egyházi illegalitás korszakára. A csiszolt intellektusú és lendületes egyéniségű Bulányi páter a küldött által ráhagyott csoportokkal találkozárra arra döbbsent rá, amire számos külföldi kortársa is: a háború utáni katolicizmusnak gyökeres megújulásra van szüksége.

2.1 ... a fennálló egyháznak

A kicsoprtok Debrecen legigényesebb fiatal katolikusából alakultak. Céljuk a rendkívül intenzív lelki és szellemi élet volt, s ennek az elitkatolicizmusnak kisközösségi kapcsolatok általi terjesztése, akkori szóval élve: az apostolkodás. A korabeli AC-vezetés támogatta ezt a kezdeményezést, hiszen beleillett pasztorációs elképzeléseibe. Bulányi atya néhány rendtársával együtt egy-két év alatt végiglelkigyakorlatoztatta az ország nagyvárosait. Egyéniségére fogékony fiatal értelmiségiek tucatjai hallgatták, s természetesen (?) sokak irigyelték is. E korszak lelkiségét fejezi ki az alábbi imádságrészlet:

„Köszönöm, hogy a magyar nemzet gyermekévé tettél. Akarom is szolgálni minden erőmmel országom és nemzetem. De túl minden országon és nemzeten életem nagy célja a Hegyi Beszédben meghirdetett Isten Országá. Egész éneket, úgy, ahogy Tőled kaptam, az Isten Országá építésére ajánlom. Akarom, hogy a lelkemben megszülessék az Ország, amelyben szent az Istennek a neve, s amelyben az ő akarata történik, miként a mennyben.” (2)

Ebben a korszakban a csoportok – mert akkor még nem neveztek magukat bokornak – tagjait ott találjuk a reggeli szentmiséken térdepelve és a gyóntatószékek előtti sorban várakozva. A közösségi találkozókh ehhez kiegészítést jelentettek. Szentírást olvastak és közösen elemeztek, igényes lelkiolvasmányokról referáltak, és megvitatták őket. A háború utáni zilált szellemi és társadalmi viszonyok közepette ezek a közösségi képzések jelentették a tagok számára az alapvető katolikus értelmiségi tájékozódást. Bulányi piarista tanári karizmája révén a találkozók légköre partneri volt: a vezető személyiségének hitelessége, nem pedig felszentelt volta jelentette tekintélyét. A kérdések helyes megfogalmazásában és a válaszok szenvedélyes keresésében vezetők és tagok egyek voltak.

2.2 ... a jövő egyháznak

Az 1950-es bolsevik társadalom- és egyházgyilkossági kísérlet szétszélesztette ezeket a csoportokat – a többi hasonló kezdeményezéssel együtt. Valójában azonban nem ez a fordulat provokálta a börtönök után lassan újjászerveződő közösségekben és magában Bulányi atyában is a gyökeresen új önértelmezést, hanem az 1964-es, a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között létrejött, ún. részleges megállapodás. Először emiatt, majd ezt követően a közösség tagjai egyre inkább úgy érezték, hogy az egyház vezetése lemond róluk. Miközben éhesen olvasták a II. vatikáni zsinat dokumentumait az egyházzról, a kinyilatkoztatásról és a

világról, azt kellett tapasztalniuk, hogy az egyház vezetői – főképpen a kommunista rezsim nyomására, de más szempontból zsinat előtti egyházképük alapján is – éppen a zsinat által szentesített megújulás úttörőit marasztalják el. Ez a szörnyű élmény azonban Bulányi atya és csoportjai számára egy új teológiai munka áldott alkalmává vált.

3. Gyakorlat

Miközben a korabeli egyházi vezetők az új politikai helyzetre egyházpolitikai választ adtak, a közösségek eredeti teológiai választ kerestek és találtak. A kezdetekben nyomokban már megfogalmazott alap gondolat ettől kezdve vált a Bokor-tudat meghatározó elemévé: nem a régi s most kényszerből elárult papcentrikus és territoriális egyház élmunkásai vagyunk, hanem a (zsinati-evangéliumi) jövő közösségi egyházai. Ettől fogva a Bokorban a létező egyház kritikája elől – amely majd csak a 80-as években kerül előtérbe – elhárultak a teológiai akadályok.

3.1 Életvezetés

A Bokor autonóm módon terebélyesedett. Tagjai még mindig főként a hozzá tartozó papok plébániájának igényesebb katolikusából, valamint a törzsközösség rokonaiból és munkatársaiból verbuválódtak. A lelki élet egyre inkább a közösségen belül zajlott, a találkozók az idő harmadát-negyedét a közös imádság tette ki. A tagok minden hónapban lelki vezetői megbeszélésen vettek részt, amelyet majdnem mindig gyónás követett. Az éves lelkigyakorlatok végén záróimádságban lelki és életalakítási programot fogalmaztak meg, s kérték hozzá a közösségi társak segítségét.

3.2 Önképzés

A szellemi életet elsősorban az Újszövetség könyveinek Bulányi atya szóanalízis-módszerével való elemzése, a hónapról hónapra feladott olvasmányok és az aktuálisan felmerült elméleti problémák megvitatása jelentette. A tagokat lelkiismeretben ösztönözték arra, hogy a Bokor „Karácsonyi Ajándék” füzetei számára dolgozatokat írjanak, amelyek évente 10-14 db, 80-100 oldalas, írógéppel sokszorosított kötetekbe kötve kerültek a közösségek közös karácsonyfája alá. A nyelvtudók egyre-másra fordították a nyugati teológiai irodalom bestsellereit és a Concilium nemzetközi teológiai folyóirat egyes köteteit.

3.3 Közösségépítés

A Bokor apostolkodásban tanúsított szorgalma mellett a magyar értelmiség vallási-szellemi-közösségi éhségét is igazolja, hogy a közösségi hálózat a 80-as évek elejére már mintegy 150 közösségvezetővel és több ezer taggal rendelkezett. Civil férfiak és nők lelkitükrenek és katolikus keresztény önértelmezésének szerves, kihagyhatatlan eleme volt a közösségek gyűjtése és táplálása. Önmaguktól és egymástól is elvárták, hogy néhány éven belül legalább egy 6-8 tagú, havonta rendszeresen találkozó közösséget „halásszanak” össze, s ezek tagjai néhány éven belül maguk is „emberhalásszá” váljanak.

A közösségek természetesen nemcsak lelki és szellemi életet éltek, hanem sokszor egymást szorgosan segítő, szolidáris baráti közösségekké is váltak. A tagok a közösségekben megtapasztalhatták a „százannyiról” szóló jézusi biztatás igazságát. (Vö. Mt 19,29.) Kirándulásokat szerveztek, gyermektáborokat tartottak, számos ingóságukat és ingatlanukat egymás rendelkezésére bocsátották, lakásépítési kölcsönkasszát tartottak fenn, szaktudásukért minimális pénzt kértek, ahol lehetett, lobbiztak egymásért.

3.4 Projektek

A Bokor figyelte az „idők jeleit”, s ebből néhány jellemző projekt keletkezett, melyek közül némelyik annyira ismertté vált, hogy a többi méltatlanul hangsúlyárnyékba szorította a katolikus közvélemény előtt.

A katonai szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadása miatt 1979 és 89 között mintegy huszonöt Bokor-tag szenvedett börtönbüntetést. Ehhez kapcsolódóan több tucat férfi és nő küldte vissza katonakönyvét és/vagy tiltakozott a katonai nyilvántartásba vétel ellen. A „Ne ölj!” parancs, az erőszakmentesség eszménye és a II. vatikáni zsinat dokumentumai motiválták ezeket a fiatalokat.

Az ún. adástörvény és a szegény Jézus követésének vágya a közvetlen környezetben túlmenően a III. világ éhezőinek évente több millió forintot juttatott a Bokorból. Ez abban a korban, amikor a „kádári béke” révén éppen tollasodni kezdett sok magyar polgár, valóban komoly tanúságtétel volt.

A „szaporodjatok és sokasodjatok!” felszólítást a Bokor eszményé emelte. Az egykézés-kettőkézés korszakában a „fél tucat gyerek” szlogenjével és az egy fizetésből való megélhetés konkrét módozatainak kimunkálásával törekedett a maga nagycsaládos

kultúrájának megvalósítására. Sok helyütt a fél tucattól egy tucat gyermek is lett, s az általánosan is nagy gyermeklétszám a gyermeknevelési és pasztorációs kérdéseket is napirenden tartotta a közösségekben.

A Bokor nem csupán azért, mert az Egyházi Hivatal nem engedélyezte az aktívabb tagok számára a teológiai levelező tagozat látogatását, hanem saját teológiájának mélyebb kidolgozása és megtanítása céljából 9 (!) éves levelező bokorteológiát alapított, amelynek elvégzése minden közösségvezető „kedves” kötelességének számított. Később – figyelembe véve a bokorbeli nők igényeit – „egyetemet” szervezett a közösség, melyben a háztartási, nevelési, egészségügyi és mentálhigiénés ismereteken túlmenően a feminizmus alapkérdéseivel is szembesülhettek a (nemcsak nőnemű) hallgatók.

4. Konfliktusok

Az élet konfliktusokkal teli. A közösségi élet is az, különösen ha kívülről nagy nyomásnak van kitéve. Az alábbiakban a területi korlátok szorítása miatt a konfliktusok pasztorálteológiai dimenzióinak vázolására törekedhetem csupán.

4.1 A múlt konfliktusai

Köztudott, hogy a pórázon tartott egyházvezetés Lékai bíborossal az élen kezdetben általános hadjáratot indított a kisközösségek ellen – teológiai és politikai alapállásuktól függetlenül. Később szinte egyedüli kivételt képezett a Bokor teljesen negatív megítélése. E támadássorozatban – a politikai kényszerek mellett – tovább érvényesült a zsinat előtti ekkleziológia, illetve ennek negatív pasztorális következményei. Az a tény, hogy a püspöki kinevezésnél szükség volt az állami hozzájárulásra, bénította a belső egyházi kapcsolattartást. Hogy pedig – Lékai bíboros hasonlatával – az egyház testéről „leműtsék a kóros fekélyt”, teológiai tévedések vádjával az egyház belső ügyévé tették a Bulányi-ügyet.

A nyolcvanas évek első felében először egy magyar teológusokból álló bizottság vizsgálta Bulányi atya két írását (4), s találta néhány pontban a katolikus tanítással összeférhetetlennek. Később pedig a Hittani Kongregáció fogalmazott meg – a témákat tekintve a magyar kérdésektől sokban eltérő – vitatható pontokat, s kérte a Pátert, hogy fejezze ki ragaszkodását a katolikus egyház tanításához. A teológiai konfliktus ezen a ponton zátonyra futott. A Páter sokféleképpen megvallotta római katolikus hitét, de a Hittani Kongregáció kérését nem volt hajlandó maradéktalanul teljesíteni. Azt ugyanis semmiképpen nem tartaná

tárgyszerűnek, ha „hűségnyilatkozatával” közreműködne abban, hogy a vele szembeni kifogások politikai vonatkozásaira fátyol borulna. A Hittani Kongregáció nem tartotta ugyan teljesen kielégítőnek Bulányi atya nyilatkozatait, mégsem ítélte el, mert számára is világos, hogy ez megpecsételné az egyházához annyi szenvedésen át hűséges páter és követői sorsát a magyar katolikus egyházban.

Ennek ellenére ez a teológiai patthelyzet azt az általános véleményt tartja ébren a katolikus közvéleményben, hogy Bulányival és a Bokorral valami nincs rendben, s ezért a legkülönbözőbb diszkriminációk sújtják a mai napig a Páteren kívül a Bokor számos tagját. Néhány kivételtől eltekintve egyházi funkciókat nem tölthetnek be, szolgálatukra a mai ínséges pasztorális viszonyok ellenére sem tartanak igényt. Valójában a kommunista nyomástól szenvedő, a zsinat szellemisége szerint meg nem újult egyházi vezetés tette a hazai katolikus egyház számára a Bokort fekélyvé, s ideje, hogy gyógyulása elől elhárítsa az akadályokat.

Az egyházi marginalizálódás újabb profilmódosulást és krízist idézett elő a Bokorban. A csoporttalálkozók megterhelődnek a konfliktusok problematikájával, ami miatt elgyengült vonzóerejük. A szellemi energiákat is a konfliktusok kezelésére kellett fordítani, ami elvonta az éberséget az „idők jeleinek” elemzésétől. A feszültségeket nehezen viselő tagok, különösen a legnagyobb nyomást tapasztalni kényszerült papok kezdtek lemorzsolódnival, hiszen a Bokor egyre kevésbé volt képes pasztorációs munkájukat szellemi és személyi segítséggel támogatni.

Ebből az identitást és struktúrát egyaránt érintő krízisből a Bokor a mai napig nem tudott kilábalni, olyannyira, hogy a létező szocializmus alatt kiérlelődött intézményi keretei közötti továbbéléséhez egyre kevesebben fűznek reményt. A politikai fordulatot követően a civil nyilvánosság viszonylag nagy teret adott Bulányi atya számára, aki a hivatalos egyházi nyilvánosság híján ezen kívül taglalta nehézségeit és ismételte követeléseit. Ahelyett, hogy ebből az érdemi – történeti és teológiai – vita bontakozott volna ki, inkább a kölcsönös elhidegülés erősödött tovább. A ritkán megjelent püspöki válaszokat is figyelembe véve inkább a süketek párbeszédét mutatják a nyilatkozatok.

Ugyanakkor a benne szerzett sajátos istenélmények és közösségi egyházi tapasztalatok számos módon szülnék egyházat, elsősorban olyan területeken, ahová a

„hagyományos lelkipásztorkodás” közismert okokból nem jut el.

4.2 A jövő konfliktusai

A Bokor gyakorlata és teológiája – függetlenül az előzőekben vázolt súlyos konfliktusoktól – utal az egész magyar katolikus egyház zsinati megújulásának számos időzített bombájának ketyegésére.

A Bokor klerikusok által indított mozgalom, ahol mára klerikusok és laikusok testvéri egységben, a Jézus-követésben megalapozott élethitelesség alapján vállalt és teljesített szolgálat révén működnek együtt, megtartva a papság és a laikusság közötti szentségi és egyházjogi különbségeket. Ez az egység a magyar egyház hagyományos tereire nem jellemző, kisközösségeiben van csak jelen. Amíg az egyház nem lesz közösségivé, addig maga hátráltatja az evangélium hatékonyságát.

A Bokornak az evangéliumhoz és az idők jeleihez forduló teológiájában a Jézus-követés szempontja és a közösségi dialógus konstitutív elem. A tagok civil végzettségüknek megfelelő vagy azt meghaladó mértékű és mélységű teológiai ismeretekkel rendelkeznek, a hitben felnőttek, és az egyházban felelősen vezetni képes személyek. Magyar egyházunk egyes vezetői pótcselekvések garmadájával akadályozzák, hogy a laikusok gyakorolhassák királyi papságukat. Néhány kivételtől eltekintve a magyar teológiaművelés máig valóban klerikális jog. A magyar teológusokra halmozott szerepek és a teológiai vitakultúra teljes likvidálása esélytelenné teszi a zsinathoz és a kor tudományos-intellektuális igényeihez méltó teológiai megújulást.

A Bokor a territoriális pasztorációs elvet meghaladva személyességre és rétegigényekre alapozott pasztorációs modelleket dolgozott ki, melyeket törekedett megfeleltetni a társadalomban beállt változásoknak. A magyar egyház felelősei alig mutatják jelét annak, hogy nyíltan, elmélyülten szembe akarnak nézni a társadalmi változásokkal; és a plébániarendszeren kívül élő keresztényeket akolba terelendő, elkóborolt nyájnak tekintik!

A Bokor saját brosráiban a lehető legalacsonyabbra szorította a cenzúrát, és teret adott a gyakran fájó vagy kínos véleménykülönbségeknek is. A magyar egyház felelősei nem tanulnak meg a nyilvánossággal bánni, s az eltérő véleményeket művi módon egységesítik a befolyásuk alá eső lapokban. A katolikus újságírás és

könyvterjesztés Magyarországon gyanakvó hierarchikus tekinteteknek van kitéve, a vonatkozó római dokumentumokra való hivatkozás pedig főbenjáró bűnnek számít.

Ezek az időzített bombák a Bokor lététől vagy elfogadottságától függetlenül ketyegnek. A Bokor talán abban ajándék a magyar egyház számára, hogy általa erőteljesebben döbbenhet rá égető feladataira. Természetesen a Bokornak magának is törekednie kell arra, hogy a benne lévő sokféle karizma emberi gyengeségek és feldolgozatlan történetek ellenére is szolgálhassa egyházunk reformját. Ebben a vonatkozásban nyugodtan állítható, hogy a Bokor a magyar egyházban és azzal együtt rászorul Ura irgalmára és megújító erejére.

SZABÓ FERENC SJ ÉS ANDRÁS IMRE SJ

BESZÉLGETÉS P. BULÁNYI MOZGALMÁRÓL

Szabó Ferenc: A magyar olvasóközönségnek nem kell bemutatnunk Bulányi György piarista atyát, aki 1993. január végén aranymisésként adott hálát Istennek szenvedésekkel és örömmel bőven megáldott életútjáért. A „Kézfogás” című egész napos konferencia január 30-án, majd másnap az aranymise és szeretetlakoma résztvevői felidéztek a Páter életét és a Bokor mozgalom kibontakozását, valamint az egyházi hierarchiával (nevezetesen Lékai bíborossal és a Hittani Kongregációval) kialakult nehézségeit, konfliktusát. Szakolczay Lajos Páter Bulányi című kis könyve 1989-ben az atyával folytatott beszélgetés formájában vázolta az életút főbb állomásait, és számos dokumentumot tett közzé az „ügy” illusztrálására. Ismertek – többek között – Bulányi György írásai is az egyházrendről és az engedelmességről. (A két tanulmány hiteles, részben a szerző által pontosított szövege az Egyházforum-könyvek 3. köteteként jelent meg Luzernban 1989-ben.) Célunk most nem az alapos felmérés, amelyet Máté-Tóth András példásan elvégzett, hanem néhány megjegyzés, „széljegyzet”, hogy a problémát felvessük, és hozzászólásokat „provokáljunk”.

András Imre: Máté-Tóth valóban tudományos igényű dokumentumgyűjtést végzett és monográfiát készített a magyarországi egyházüldözés egyik kiemelkedő jelenségéről, a „Bokor” néven ismertté vált magyar

egyházi-kisközösségi mozgalomról és alapítójáról, P. Bulányi György piarista szerzetesről. Én magam csupán azt javasoltam a szerzőnek, hogy a most kiadandó monográfia szerkezetén módosítson, tehát kiadványunk elejére kerüljön a Bokor mozgalmat ismertető történeti rész, és második helyre az elméleti, a tényekre reflektáló és a teológiai kérdéseket érintő rész.

Sz. F.: Mivel Máthé-Tóth András e számunkban vázolja a Bokor mozgalom történetét, mindjárt rátérhetünk az értékelésre.

A. I.: De még előtte szólnunk kell az ún. Ostpolitikról, mert P. Bulányi mozgalma, egész működése és nehézségei elválaszthatatlanok ettől; csak a most vázolandó háttér ismeretében értjük meg teljesen. Ismeretes, hogy a háború után hamarosan hatalomra került kommunista rendszer kemény harcot indított a vallás és az egyház(ak) ellen: a katolikus egyházat adminisztratív eszközökkel akarták megsemmisíteni. Az egyházhoz hű főpapok és papok/szerzetesek súlyos börtönbüntetéseket szenvedtek el „államellenes szervezkedés” és hasonló koholt vádak alapján. Az ellenállás szimbóluma Mindszenty József bíboros lett. A Szovjetunióban az ortodox egyház az államegyháziság koncepcióját alakította ki; de a közép-kelet-európai országokban, ahol a lakosság többsége katolikus volt, és más történeti háttérrel jelentkeztek a problémák, a „nemzeti” (Rómától független) egyház létesítése lehetetlennek bizonyult. Így Magyarországon is megbukott a kísérlet a magyarok hagyományos Róma-hűsége miatt. Nálunk az állami beavatkozás hagyománya a jozefinizmus volt. . .

Sz. F.: Csakugyan, a Kádár-korszakban ez valósult meg. . .

A. I.: A kommunista formula ez volt: „megegyezés az egyház és az állam között.” Tudjuk, hogy mit jelentett ez a „kompromisszum”: a magánszférán túl minden vallási megnyilvánulást az állam (ÁEH) ellenőrizte; a Lékai bíboros idején kialakult, ún. „kis lépések” politikája is akadályozta az egyházi élet kibontakozását. . .

Sz. F.: És – mint látjuk – az ún. „Bulányi-ügy” is jó volt arra (Miklós Imréék szándéka szerint), hogy ezzel is fékezzék a „kis lépéseket”. . .

A. I.: De térjünk még vissza a keleti politikához. A vallásüldöző kommunista rendszer különböző okok (pl. az 1956-os forradalom) miatt önmérsékletre kényszerült. A párt már 1958-ban olyan elvi határozatot fogadott el, hogy a vallás elleni harc történelmi méretű,

és hogy nem szabad azt adminisztratív eszközökkel folytatni. A kommunista rendszer elbizonytalanodott, kereste a modus vivendi-t az egyházzal. Maga a katolikus egyház is, XXIII. Jánossal és a zsinattal kezdődően, párbeszédet akart folytatni még az ateistákkal is, kinyújtotta kezét a vallásüldöző kommunizmus felé is. De bizonyos lépések már korábban elkezdődtek. Itt utalok arra az interjúra, amelyet 1991-ben König bécsi bíborossal, az Ostpolitik egyik főszereplőjével készítettem. (Vö. Távlatok, 95/5.) König bíboros többek között elmondta, hogy Wyszynski varsói érsek 1956-ban XII. Piusznál járt, és hosszasan beszámolt arról, hogy miképpen próbált dialógust folytatni a kommunista hatalommal. Közismert, hogy XII. Piusz milyen határozottan állást foglalt a kommunista rendszerrel szemben. Mégis, úgy tűnt König bíborosnak, a lengyel főpappal való tárgyalás után a pápa némileg módosította nézetét. Mindenesetre a II. vatikáni zsinatig lényegében az volt Róma álláspontja, hogy felkészítse az üldözött egyházakat a megmaradásra, hogy megakadályozza az egyház adminisztratív megsemmisítését. Az egyik ilyen szerény lépés volt egy Kolakovszky álnéven utazó horvát jezsuita küldetése, aki Magyarországon át tartott a Szovjetunió felé: Debrecenben négy egyházi kis csoportot hozott létre. Ebbe a munkába 1945 tavaszán bevonta P. Bulányi Györgyöt is, aki aztán tovább folytatta a kisközösségek szervezését. Amikor P. Bulányi azt kérdezte a jezsuitától: miért kell ezt csinálni, a válasz ez volt „Mert hamarosan olyan idők fognak jönni, hogy az egyház csak ezekben az egészen kicsi közösségekben tud tovább élni.” (Szokolczay, P. Bulányi, 22.)

Sz. F.: Tulajdonképpen P. Bulányi és csoportjai ezt az alapmagatartást fogadták el, és ellene voltak a XXIII. János, majd VI. Pál alatt kialakított „keleti politikának”, a Casaroli-féle kompromisszumoknak, miként Mindszenty bíboros is. A Távlatok egyik előbbi számában Mészáros István közzétette Mindszenty bíboros 1971-es helyzetértékelését a Szentszék és a magyar kommunista rendszer tárgyalásairól: a bíboros élesen bírálta Róma engedékenységét a püspöki kinevezésekben, továbbá a békepapság működését illetően. Úgy tűnik, ezt az álláspontot vallották mindvégig Bulányiék is. És utalnék itt még Lénárd Ödön piarista atya legújabb könyvére: Erő az erőtlenségben, amelyben hasonló kritikát találunk a Czapik- és Lékai-féle egyházpolitikával szemben, tehát mindazokkal szemben, akik az evangéliumi hűség (vértanúság) helyett a „túlélést” választották, ami a

politikai hatalommal való kompromisszumhoz vezetett. (Lásd alább P. Pálos ismertetését.)

A. I.: P. Bulányi és a Bokor mozgalom számára a legnagyobb megpróbáltatást nem az egyházüldözés, hanem a Szentszék és a kommunista állam 1964-es részleges megegyezése okozta. Úgy érezhették ugyanis, hogy a Szentszék feladta azokat az alapelveket, amelyekre ők az életüket tették rá – vállalva az üldöztetést Krisztusért. Szerintem ez a tény kulcsjelentőségű P. Bulányi és a Bokor mozgalom egyházfegyelmi és tanbeli konfliktusos megnyilatkozásaiban.

Sz. F.: Minden bizonnyal ez lényeges kérdés.

A. I.: Szerintem ezt a tényt figyelembe kell venniük az illetékeseknek, amikor végre meg akarják valósítani P. Bulányi és a Bokor mozgalom egyházi integrálódását. Azt is nyíltan ki kellene mondani, hogy P. Bulányi mennyit tett a kisközösségekben a hit ébrentartásáért, az egyházüldözést is elszenvető katolikus csoportok szolgálataért, és mennyit szenvedett a börtönben Krisztusért és egyházáért. Igazában a dialógus és a megegyezés is csak azért következhetett be – bármennyire paradoxnak tűnik is ez az állítás –, mivel voltak „ellenállók”, akik az üldöző állami szervekkel megértették, hogy az egyházat üldözéssel elpusztítani nem lehet. Sokkal „célravezetőbb” a cinkos árulás kiépítése és a kompromisszum, mint a hősies helytállásról tanúskodók bebörtönzése – gondolhatta az ÁEH.

Sz. F.: Valójában innen érthető P. Bulányi tétele az engedelmesség elítéléséről és (egy bizonyos) engedetlenség igazolásáról, ami annyi gondot okozott Lékai bíborosnak és Miklós Imrének. Tagadhatatlan, hogy P. Bulányinak vannak vitatható kitételei; bizonyos kijelentései (főleg az engedetlenség általánosítása) egyenesen elfogadhatatlanok. Szerencsére az Egyházfórum Könyvek sorozatában (1989-ben) megjelent változat függelékében maga P. Bulányi tisztázza félreérthető terminológiáját.

„Dolgozatom terminológiájának az volt a hibája, hogy egyaránt »engedelmességnek« nevezte a kiskorú, a helyes nagykorú és a helytelen nagykorú engedelmességet. Ezt a hibát csak fokozta, hogy az »engedetlenséget« általában erkölcsileg bűnősként értette. Ha különböztetni akarunk, akkor ki kell tennünk a pontosító jelzőket: »bűnös engedelmesség«, illetve »lelkiismeretre hivatkozó engedelmesség« (»polgári engedetlenség«).” (173–174. old.)

Ez szükséges pontosítás. P. Bulányi elismeri, hogy terminológiája megbotránkozást keltett. Világos, hogy kötelessége engedetlennek lennie, ha lelkiismeretével (meggyőződésével) szemben állót akarnak parancsolni. Új megfogalmazása már elfogadhatóbb (de még félreérthető!): „Csak az Istennek engedelmesség érény! – és ez egyet jelent a hűséggel meggyőződéssel.” Az egyháznak (tanítóhivatalnak) vagy az előjárónak kijáró engedelmességet nem lehet egyszerűen vak, gyerekes engedelmességnek számítani. Mindenesetre Jézus engedelmes volt egészen a kereszthalálig, mert Atyjától kapott küldetését a végsőig teljesíteni akarta. A keresztény engedelmisség és szabadság csakis a jézusi hit fényében érthető és értelmezhető. Egyébként az engedelmisséggel kapcsolatban érdekes levélváltásra került sor P. Weissmahr Béla és P. Bulányi György között: Mérés 1990/2, 221, és 1990/4, 447. A katolikus morális mindig helyet adott az ún. epikéiának: bizonyos esetekben, pl. amikor az előjáró ki van szolgáltatva egyházellenes politikai hatalomnak, nem vagyok köteles engedelmességgel, ha ezt lelkiismeretem tiltja. De az epikéiát nem lehet általánosítani, amint ezt P. Bulányi teszi: ti. hogy az ő szubjektív meggyőződése a csúcserték „akármilyen hatalmakkal szemben”.

A. I.: Nyilván P. Bulányi jól tudta, hogy a kommunista hatalmat képviselő Miklós Imre diktálta Lékai bíborosnak a „kis lépések” ritmusát, és az egyházat elfojtó hatalom mondta ki a jelszót: addig nem lesz előrelépés, míg a Bulányi-kérdést meg nem oldják. 1981 után Miklósék engedékenyebbek lettek pl. a Regnum irányában; Bulányiéknál a katonáskodás megtagadása különösen irritálta a hatalmat. Maga P. Bulányi mondta Szokolczaynak (i.h. 78–80.): „Az ateista államhatalom 1981-ben az összes kisközösség felszámolásának politikája helyett – amire Helsinki óta már nem volt lehetősége – beérte a számára legkellemetlenebb »szalámiszelet« levágásával, illetve – mivel a hierarchián keresztül valósította meg elképzeléseit – levágatásával. A nemrég elhunyt Emödi László, a Regnum szellemi- lelki vezetője az elmúlt évtizedek során, mondta-írta nemegyszer – egy kissé nekünk is adresszálva: „Nekünk nincsen külön filozófiánk, teológiánk, dogmatikánk, morálisunk. . . ; mi az egyház tanítását tanítjuk. A mi közösségünk kétségtelenül »teológusabb« jellegű. A Bokor tagjainak írásaiból már 158 (!) gépelt kéziratkötet sorakozik polcainkon. . .”

Sz. F.: Közben már tisztázódott a lelkiismereti ellenvetés kérdése: a II. vatikáni zsinat tanítása szerint jogos a lelkiismereti ellenvetés, miként, a haza védelmében, a katonáskodás is. (Gaudium et spes, 79.)

A. I.: A Bokor mozgalomban intenzív teologizálás folyt, erről Máté-Tóth tézise is tanúskodik. P. Bulányi irodalomtanárnak készült, de végül teológiai vitákba is belebonyolódott, amikor magyarázta valamelyik (egyházpolitikai) állásfoglalását, vagy védelmezni akarta valamelyik tételét az egyházpolitikai indíttatású „teológiai felülvizsgálattal” szemben. A csatározáshoz kölcsönbe vett szellemi fegyverekkel – nyugati cikkek és könyvek révén – néha olyan álláspontot foglalt el, amelyet a tanítóhivatal joggal kifogásolt, pl. az általa is említett egyházrend értelmezésében. Így aztán okot szolgáltatott a még ma sem lezárt „hivatalos tisztázó eljárásra”.

Sz. F.: P. Bulányi egyházfelfogásának egyik jellegzetessége: élesen megkülönbözteti, szinte szétválasztja az eszményi, a Jézus által akart egy, szent, apostoli és egyetemes egyházat, tehát a Szentlélek által éltetett egyházat, és a történelemben megvalósuló egyházat (egyházakat), amelyek tökéletlen(ek), csak megközelítik az eszményt. „Eszmény voltából kifolyóan a Jézustól akart egyház csak ezeknek az eszménytől különböző módokon és fokokban lemaradó különféle egyházaknak az alakjában létezhet. Ezekről függetlenül, önmagában tehát nem létezhet a valóság rendjében (in re), hanem csak a tudatunkban (in mente). Hogy a ténylegesen meglévő egyházak közül melyik közelíti meg leginkább a jézusi egyházeszményt, ez azon fordul, hogy melyik egyházban élő emberek átlaga zárkózik fel viszonylag legteljesebben a jézusi egyházeszmény megvallásához és megvalósításához. Ennek eldöntéséhez a szíveket és veséket vizsgáló Isten mindentudására volna szükség. Isten azonban ezt eddigelé nem nyilatkoztatta ki nekünk.”

Ebből nagyon is kétértelmű egyház-meghatározásból (protestánsoknál, szektásoknál hasonló elgondolásokat találunk) következik Bulányi atya egyházhűségének kétértelműsége, kettőssége is. „A történetileg adott, egyházi-szociológiai alakulathoz fűződő hűség szükségképpen feltételes hűség, ha a jézusi egyházeszményhez feltétlen hűség köt bennünket.” A hűséget többféle történelmileg adott egyházalakulatban lehet gyakorolni; tehát nem szükséges áttérnem, hanem meg kell térnem abban az egyházban, amelybe beleszülettem. Bármilyen történelmileg megvalósuló egyház gyarló emberekből áll, csak megközelíti a jézusi eszményt. Így tehát át kell engednünk magunkban a

vezetést a bennünk működni akaró isteni Léleknek, akkor megvalósul a szeretetegység. (Egy Bokor-vita végeredménye, 1987, in: Szakolczay: Páter Bulányi, 239–243.)

A. I.: Nem lenne nehéz példákat idéznünk arra, hogy a történelem folyamán miképpen töredezett szét a nagy egyház éppen azért, mivel egyesek, reformátorok és szektaalapítók, „a Lélektől vezetve” (tehát objektív szempontok és támpontok figyelembe vétele nélkül, a mindenkor történelmileg megvalósult egyháznak való engedelmesség nélkül) igyekeztek megközelíteni a jézusi eszményt.

Sz. F.: Most csak a II. vatikáni zsinat egyháztanának pár szempontjára hívnám fel a figyelmet. A zsinat – éppen a fentebb vázolt szubjektív egyházfelfogás kiküszöbölése végett – hangsúlyozta, hogy az egyház egyszerre látható valóság és kegyelmi közösség, a megtestesülés analógiájára. Ezért Krisztusnak ez az egyetlen egyháza szent is, mivel a Lélek élteti, ugyanakkor, mivel bűnös tagokból áll, állandóan megtérésre és megújulásra szorul (Lumen gentium 8). Abban tehát igaza van Bulányi atyának, hogy a földön vándorló egyház csakis az állandó megtisztulás és megtérés révén közelíthet a Krisztus által akart eszményhez. De a zsinat azt is kiemeli, hogy „nem kell két valóságnak tekintenünk a hierarchikus szervekkel ellátott társaságot és Krisztus misztikus testét, a látható gyülekezetet és a kegyelmi közösséget (. . .) Ezek emberi és isteni elemekből álló egyetlen összetett valóságot alkotnak.” (Uo.) Továbbá még mindig ugyanabban a pontban: „Ez Krisztus egyetlen egyháza. Egynek, szentnek, katolikusnak és apostolinak valljuk a hiszekegyben. (. . .) Ez az egyház ebben a világban mint alkotmányos és rendezett társaság, a katolikus egyházban áll fenn, vagyis Péter utóda meg a vele közösségben élő püspökök által kormányzott egyházban, bár szervezetén kívül is megtalálható a megszentelődés sok eszköze és sok igazság.” (Uo. – az aláhúzások tőlem. Sz. F.)

A. I.: Ez az egyházkép nem ugyanaz, mint amit Bulányi atya vázolt, jóllehet többször hangoztatta, hogy elfogadja a II. Vatikáni Zsinat tanítását.

Sz. F.: Persze még több olyan pontot idézhetnénk a zsinati dokumentumokból, amelyektől meglehetősen eltávolodott P. Bulányi és közösségeinek némely tagja. Például: nem csupán fokozati, hanem lényegi különbség van a megkeresztelt általános papsága és a hierarchikus (szolgálati, felszentelt) papság között. (Lumen gentium, 10.)

Az említett „pneumatikus” egyházfelfogás és egyházhűség következménye aztán többek között az lesz, hogy amikor Bulányi, a pápalátogatás előtti római látogatás alkalmával (1991. február- március), már-már hajlandónak mutatkozik a Rómával való kiengesztelődésre, végül mégis a Bokor egyes radikális elemeinek vétőjára hallgat. Ő maga idéz és kommentál két levelet. Végül is úgy dönt, hogy Isten Lelkére hallgat, ezért visszautasítja a hierarchiával való kompromisszumot. Nem akarnak „rehabilitációt”, hiszen már nem gondolkodnak „római katolikusul”. Igaz, P. Bulányi itt disztingvál: „Ha »római katolikusul« gondolkodni egyet jelentene azzal, amit a Hittani Kongregáció napjainkban nyilatkozik, igaza volna a levélnek.” Mivel azonban ez a „társaság” (tudniillik a római egyház és a tanítói tekintélyt képviselő Hittani Kongregáció) a hatalmi visszaélés folytán bűnben él, nem tartozik neki engedelmességgel. „Római katolikusoknak lenni nem azonos azzal, amit a vatikáni vagy hazai hierarchia, s a maguk lelkiismeretét papjaik zsebében hordó közkatolikusok tartanak s mondanak elibénk áment mondásuk céljából. . .” (Bulányi György: Örököljük a földet? Bp. 1991, 174–175.) Aztán még Bulányi – lényegében visszautalva arra, amit az engedelmeskedés ellen írt – párhuzamot von a vezérőrnagy és a honvéd magyarsága, illetve Ratzinger és Mariska néni katolikusága között: „Ratzinger nem feltétlenül hitelesebb képviselője a római katolikuságnak, mint Mariska néni, ha ez a római katolikus társaság Jézushoz igazodó társaság akar lenni. . .”

A. I.: A római katolikus egyházzal alkotott ilyen felfogás és az egyházhűség ilyen magyarázata után majdnem lényegtelen, hogy Bulányi atya újra aláírja-e vagy sem az a II. vatikáni zsinatot.

Sz. F.: Valóban. Hiszen a zsinati szövegeket is lehet csúrni-csavarni, illetve szelektíven elfogadni vagy elvetni, amint ezt pl. Küngék teszik. Úgy látszik, a „bokrosok” szemében a Szentlélek elhagyta a Vatikánt és a hierarchiát, és a Jézus által akart hűségre egyéni utakon vezetni a Bokor közösséget. Bármennyire bírálható is a Vatikán keleti politikája – Lékai bíboros és Miklós Imre „szövetsége” (Örököljük a földet? 226) –, itt és most az egyházhűség és a jézusi szellem azt sugallja minden kereszténynek, hogy maga tartson bűnbánatot, térjen meg, és legyen az egyház egységének a munkálója, az új evangelizálás előmozdítója. Ezt mondtam 1991. január 27-én P. Bulányinak a Vatikáni Rádió irodájában, amikor két és

fél órán át beszélgettünk. (Vö. Örököljük a földet? 171). És akkor ezzel Gyurka bá' is egyetértett. Hogy ma mit gondol, már nem tudom. De mindenképpen az egységről kellene tanúskodniok a Krisztus-hívőknek (a hierarchia képviselőinek és a bulányistáknak, valamennyiünknek) a hitetlen és közömbös világban. Jézus akarata semmiképpen sem lehet a széthúzás, a vádaskodás és az egyház testének szétszaggatása.

A Bokor pápához intézett levele (1991. augusztus) arról a fájdalmas tényről számol be, hogy a magyarországi katolikus egyház megosztott, és emlékezteti a pápát, hogy az ő feladata lenne az egység helyreállítása. Utal arra, hogy Mindszenty bíborossal együtt tíz- és százazrek szenvedtek a kommunista diktatúra alatt, és hogy a „gerinctelen megalkuvásból egyházunk hierarchiája sem” maradt ki. Ezután kitér Bulányi György teológiájának elítélésére, a Bokorhoz tartozó papok felfüggesztésére. A pártállam bukása óta sok minden megváltozott – írják –, de a Bokor tagjait továbbra is kirekesztik az egyház életéből. „A kiengesztelődésnek részünkről nem volt és nincs akadálya. A bennünket büntetésekkel sújtó püspököket is rendre apostolutódként szólítottuk meg, és soha nem válaszoltunk kitesztítésre kitesztítással. A magyar társadalom egészének is nagy szüksége volna rá, hogy hierarchiánk bevallja múltját. . .” És ismét csak azt sürgetik, hogy a püspökök vallják be gyengeségeiket, akkor a még életben lévő áldozatok némi vigasztalást kapnak, és elkezdődhet a kiengesztelődés. (Vö. Örököljük a földet? 181–182.)

Jellemző ez a levél, bár hangja szelídebb, mint egyéb Bokor-megnyilatkozásoké. Térjen meg a másik, térjenek meg a püspökök, Casaroli, a pápa; változzon meg a római katolikus egyház vezetése, vagyis kövesse a jézusi eszményt, ahogy a Bokor, akkor lehetséges a kiengesztelődés. Sok Bulányi- és Bokor-iratot olvastam (még P. Bulányi is talált nálam a Vatikáni Rádiónál olyat, ami neki sem volt meg!), de igazában azt sohasem figyelhettem meg, hogy P. Bulányi és a Bokor beismeri hibáit, hogy konkrétan jelét adja a folyton hangoztatott megtérésnek, hogy – felejtve a múltat – a jelenlegi konkrét magyar egyház építésében részt akar venni. Hátha ők maguk rekesztik ki saját magukat?

A. I.: Úgy tűnik, P. Bulányi egyházkritikája 1991 óta radikalizálódott. Egyre többször hivatkozik olyan nyugati kontesztáló teológusokra, mint Küng, Schillebeeckx, Boff. . .

Sz F.: Számomra korábban is világos volt, hogy P. Bulányi a Concilium című folyóiratból, az ott publikáló haladó teológusoktól vett át nézeteket. Ezt a tényt ő maga is megerősítette a Hans Küng 65. születésnapjára kiadott Festschrift-ben (Piper, 1993, 757–775.). Küng magyarországi recepciójáról írva P. Bulányi mintegy Küng magyar szócsövének tartja magát. (Megjegyzi, hogy a Mérleg-ben – kezdetben névtelenül – közzétett recenzióim túl kritikusak voltak. Vagyis az ő véleménye más volt, kedvezőbb.) „Hans Küng teológiájának hatása Magyarországon? Az ő bátorsága és egyben valóban »katolikus« felelősségtudata, az igazság egyre jobb megközelítésének szolgálatában, az ő egész életpéldája, nem kevésbé segítettek minket, hogy mi is fel merjünk vetni azokat a kérdéseket, amelyekről a Lélek nem enged bennünket hallgatni. Ugyanaz a Lélek, aki nemcsak az igazság lelke, hanem az igazságkeresés lelke is.” (770. old.) Hogy aztán az egyre radikálisabb nézeteket valló P. Bulányi ma mit fogad el, és mit nem Küng teológiájából, azt nehezen tudnánk megállapítani. Mindenesetre nemcsak a „római teológusok”, nemcsak a Hittani Kongregáció, hanem olyan jeles haladó teológusok is, mint pl. K. Rahner, W. Kasper vagy H. U. von Balthasar, több küngi tételt komoly bírálatnak vetettek alá. Dehát nem is a mi dolgunk, hogy most részletekbe menően elemezzük és bíráljuk P. Bulányi teológiáját. Legalábbis nem ebben a beszélgetésben. Most csak annyit jegyeznek meg, hogy ha valaki közzéteszi írásait, akkor számolnia kell azzal, hogy kiteszi magát a kritikáknak is. A jóindulatú kritikát nem kell „üldözésnek” vagy „inkvizíciós eljárásnak” tartani, hanem tisztázni kell – testvéri párbeszédben – a nézeteket. Végül is se Küng, se Bulányi nem tévedhetetlen! Szent Ágoston is revideálta korábbi nézeteit. (Retractationes.)

A. I.: Mivel itthon a katolikus sajtó nyilvánosságát teljesen megvonták P. Bulányitól, ezért szinte arra „kényszerítették”, hogy a szenzációt kereső magyar világi vagy a külföldi sajtónál kérjen nyilvánosságot. A belső párbeszéd hiánya mindenképpen hátráltatta a tisztázást. A kérdést még bonyolítja az is, hogy P. Bulányi és a Bokor ma már nem az eredeti célért, a kommunizmussal szembeni ellenállás szükségességének bizonyításáért küzd, hanem egyik-másik progresszív és kontesztáló nyugati teológus álláspontjának igazáért. Ezért a magyar katolikus közönség, amely hosszú ideig el volt zárva a nyugati teológiai forrongástól, P. Bulányi nézeteit „protestánsnak”, „eretnekgyanúsak” tartja. Ez a minősítés minden bizonnyal túlzás, de eljött a nyílt és testvéri eszmecsere ideje.

Sz. F.: Igen, a gyanúsításokra okot adnak olyan lapok is, mint pl. az Érted vagyok (1994. augusztus. 19–20.), amely a római központot minősíthetetlen stílusban ócsárló és P. Bulányit a „bátor” Küng és Drewermann mellé állító leveleket közöl. Egyébként az Érted vagyok, amely a Bokorból nőtt ki, és talán annak legradikálisabb tagjait szólaltatja meg, következetesen és masszívan folytatja a destruktív munkát, a katolikus egyház belső bomlasztását. (Lásd pl. az 1995. júniusi és októberi számok írásait, fordításait.) Gergely G. András (= Gromon András?) népszerűsíti a Gromon András katolikus pap által fordított, A valódi Jézus című, botrányos és eretnek könyv szerzője, Karl Herbst eszméit. Ez még súlyosabb, mint a Küngtől, Friestől vagy Bühlmanntól fordított írások a „restaurációs” és retrográd Wojtyla pápa ellen. A Bokor egyik ismert tagja, Merza József elveszítette a Vatikánba vetett bizalmát („A bizalomvesztés korróziója alaposan megrongálta kapcsolatainkat az Intézménnyel. . .”), és ezért kísértést érez, hogy már ne az egyházban maradjon lojális belső ellenzékként, hanem elmenjen. De vajon a saját „kritikus társaságának” magatartását nem kellene-e felülvizsgálnia, és nemcsak azt hangoztatni, hogy „évtizedek óta vagyunk kiteve különféle adminisztratív, fizikai, lelki, elméleti ellenhatásoknak”. (Érted vagyok, 1995. október, 15. oldal.) Vajon Merza József mit szól lapjuk említett írásaihoz? Meglepő volt magának P. Bulányinak a nyilatkozata is a Magyar Hírlap 1994. június 15-i számában: valóban küngi és drewermanni stílusban bírálja Rómát és magát a pápát is. Kinek használ ezzel? Biztosan nem az egyház építésének, a magyarországi evangelizálásnak, amikor az egyház ellenségeivel egy követ fűj.

A. I.: Nem minden alap nélkül állította nemrég a Bokor mozgalomból kivált egyik pap: furcsa az, hogy Bulányi atya, amikor bolsevista kollaborálással vádolja a püspököket, ezt az átkeresztelt, de lényegében változatlan bolsevista sajtóban teszi. Vajon ez nem kollaborálás? (Vö. Igen, 1995. szept. 15, 30.) Vajon mit szólna ehhez Mindszenty bíboros, akit P. Bulányi példaképként tisztel?

Sz. F.: Csakugyan! Bizonyos következtetlenséget látok én is ebben. De senkinek sincs joga ahhoz, hogy a másik lelkiismereti döntését megítélje. Ez Istenre tartozik, aki a szívek és a vesék vizsgálója. És ez áll egyaránt Lékai bíborosra és P. Bulányira. De mivel társadalomban, egyházi közösségben élünk, mivel a kimondott vagy leírt szónak megvan a konvencionális jelentése, e közléseket igyekszünk megérteni és értelmezni,

mindenfajta belemagyarázás vagy ferdítés nélkül. (Sajnos, a kommunista időkben meghamisítottak egyes Bulányi-írásokat.) Ha nem jól értelmezzük P. Bulányi írásait és megnyilatkozásait, kérjük, igazítsa helyre. Nem az ítélőbíráskodás, nem is az igazságszolgáltatás szándéka vezet bennünket, hanem egyes-egyedül katolikus egyházunk belső egységének ügye és az új evangelizálás sürgető feladata.

HANS KÜNG

HEGYI BESZÉD KORUNK SZÁMÁRA (KÖNYVRÉSZLET)

Kérdés: A Hegyi beszédet bizonyára az evangéliumi üzenet központjának lehet tekinteni. Az elején tartalmazza a szegények dicséretét, azokat, akiket az emberek gyűlölnék és kutaszítanak. Azok az előfeltételek vannak itt megnevezve, amelyeknek a teljesítése Isten országának részesévé teszi az embert?

Válasz: Nyilván nem egyszerűen jogi értelemben vett előfeltételekről van szó. Hiszen éppen az a figyelemre méltó, hogy eltérően oly sok prédikációtól, a Hegyi beszéd nem törvényi követelésekkel kezdődik: „Nektek most muszáj, nektek most ezt kell...”, hanem ígérekkel: „Boldogok azok az emberek, akik...” Itt megmutatkozik, hogy azok az ígérek, amelyeket mi emberek szívesen megteszünk, például: „Boldog az az ember, aki karriert tud csinálni, akinek sok pénze van, aki egészséges”, nem tesznek boldoggá minden további nélkül. Jézusnál ellenkezőleg azt látjuk, hogy egyenesen a szegények, a szerencsétlenek, a betegek, a sikertelenek számára létezik boldogságígéret.

Az a meglepő, hogy a boldogtalanok, a sírók, éhezők és vigasztalanok számára is, sőt éppen az ő számukra létezik ígéret, hogy Jézus elsősorban éppen őket szólítja meg és bennük kelt reményt. És ki ne lenne itt megszólítva?

Kérdés: Ezzel azonban vissza is lehet élni, oly módon, hogy az Egyház vagy egy másik felsőbbség a túlvilággal kecsegteti e világ szegényeit.

Válasz: Bizonytalán. De ezeket az ígéreteket nem szabad ilyen módon kicsavarni. Az ún. boldogmondások nem valami entuziazmust (rajongást) szándékolnak, olyat, amely átugrik a jelenlegi élet és a jelenlegi társadalom nehézségein. A boldogmondások mást akarnak mondani; azt, hogy a boldogtalanság, a szegénység, a sikertelenség, a könnyek és a halál nem a végső valóság, hanem hogy minden ember számára már most boldogság van megígérve, és hogy a jobb vég már most képes másképp láttatni a szomorú jelent, és képessé tesz

minket arra, hogy megbirkózzunk vele. Mert az az ember, aki ezt megtapasztalta, az már ebben az életben képes más értelemben megbirkózni a szegénységgel, betegséggel és sikertelenséggel, és éppen ezáltal igazán emberré válni. Erre viszont nincs biztosíték, ha legfőbb értéként csak a sikert, a pénzt és az egészséget imádják.

Kérdés: Hogyan kell érteni azokat a jajkiáltásokat a Hegyi beszédben, amelyek a gazdagoknak, jóllakottaknak, nevetőknek és tekintélyeseknek szólnak? A gazdag ifjú történetében Jézus azt mondja, hogy gazdagoknak nehéz dolguk van Isten országával, s egy teve könnyebben megy át a tű fokán, mint ahogy egy gazdag Isten országába jut. Mit jelent ez most, 1975-ben?

Válasz: Tetszik-e valakinek 1975-ben vagy sem, nem lehet vitatni, hogy maga Jézus szegény volt, és a szegények pártján állt. A „szegényekén” a legtágabb értelemben, ahogyan a Hegyi beszédben elhangzik, azaz a sírók, az éhezők, a sikertelenek, hatalom nélküliek, jelentéktelenek pártján. Elrettentő például állítja a gazdagokat, akik két úrnak akarnak szolgálni, Istennek és a Mammonnak, és mindazokat az embereket, akik Isten helyett olyan dolgokhoz kötik a szívüket, amelyeket a rozsdá és a moly megemész, s a tolvajok ellophatnak. A pénz nem lehet isten az igazi Isten mellett! Jézus világosan kimutatja, hogy ebben az értelemben a gazdagság rendkívül veszélyes az ember üdvösségére. A szegénység viszont önmagában nem rossz, nem becsületsértő.

Jézusnak a szegények mellett állásfoglalása azonban másfelől nem romantikus rajongás. Nem propagálja a gazdagok kisajátítását, a proletariátus bármiféle diktatúráját, a kizsákmányolókat elleni bosszút, az elnyomók elnyomását. Ellenkezőleg, békét követel, és a hatalomról való lemondást. Azt sem kívánta meg, mint mondjuk az esszénusok zsidó szektája a kumráni kolostorban, hogy az ember adja le a vagyonát egy közösségnek.

Aki lemond a vagyonról, az ne vigye át köztulajdonba, hanem adja oda azoknak, akiknek kevesebbük van, mint neki.

Kérdés: De az első keresztények eladták a birtokukat, és az árát a gyülekezetnek adták. Mindenki kapott a szükségleteinek megfelelően. És mindenki boldog volt. Ananiásnak és Szafirának meg kellett halnia, mivel az eladott birtokuk bevételét illetően becsapták a gyülekezetet, és a bevétel egy részét meg akarták tartani maguknak. Tehát létezett egyfajta keresztény kommunizmus, ami nyilván azt akarja jelenteni, hogy a keresztény egzisztencia lehetőségeként nem lehet kizárni.

Válasz: Lehetőségeként nem, de kényszerként igen. Az ősegyház történetét már igen korán idealizálták. Mindenesetre maga Jézus nem egyszerűen a tulajdonról való lemondást kívánta meg követőitől. Egyes mondásait nem szabad törvényként felfogni, ahogyan az egész Hegyi beszédet sem. Amit Jézus a gazdag ifjútól elvár, a vele járást, azt egyáltalán nem kívánja

meg általánosan és mereven minden helyzetben. Ezért nem szabad ezekből az ígéretekben semmilyen gazdasági-naiv kereszténységet megszerkeszteni, amely esetleg a szükségből erényt csinál, és vallásilag feldíszíti a szegénységet. A szükség nem feltétlenül imádkozásra tanít meg, hanem éppen átkozódásra. Jézus nem dicsőíti a szegénységet, nem nyújt ópiumot, és a mai egyháznak és igehirdetőinek sem szabad ópiumot nyújtaniuk. A szegénység, a szenvedés, az éhezés nyomorúság, és önmagában nem áldásos állapot. Tehát nem szabad az igazságtalanságot spiritualizálás által szellemileg átugrani, hanem minden humánus eszközzel harcolni kell ellene. Nem szabad túlvilági ellensúlyozással, olcsón megvigasztalni a szegényeket. De Jézus szerint fanatikus forradalmisággal sem szabad erőszakosan, máról holnapra megszüntetni a nyomorúságot – többnyire csak azért, hogy egy új nyomorúságot teremtsenek.

Jézus nem prédikált a gazdagok elleni gyűlölködést, ő nem akar az az erőszakos népboldogító lenni, aki csak továbbtekeri az erőszak és ellenerőszak spirálját, ahelyett hogy áttörné azt.

Kérdés: De azzal, hogy határozottan a szegények oldalára állt, magára vonta a hatalmasok gyűlöletét...

Válasz: Jézus nyilvánvalóan nem értett egyet a fennálló társadalmi viszonyokkal és azok képviselőivel. Csak a végleges megoldást másképp látta, mint a forradalmi társadalomátalakítók.

Más utat mutatott, és a szegényeket, szenvedőket, éhezőket a maguk jelenbeli nyomorúsága közepette az ő „Boldogok vagytok ti, akik...” világába hívta.

Kérdés: És a szegénységnek ez a nem-dicsőítése mit jelent számunkra, ma élők számára?

Válasz: Számunkra, mai keresztények számára a birtoklástól való belső szabadság szigorú követelményét jelenti, amit különböző helyzetekben különbözőképpen kell megvalósítani. Az evangéliumokból is világossá válik: a Jézus környezetében lévő különböző emberek különbözőképpen bántak a vagyonukkal.

Az egyik mindenét odaadta, amije volt, a másik a felét, a harmadik megtartotta, amit birtokolt, és úgy segített – és Jézus elismerte a birtoklástól való belső szabadság különböző formáit.

Kérdés: A birtoklástól való belső szabadság manapság hogyan lehet hatékony és látható?

Válasz: Jézus szerint mindenekelőtt két tekintetben kell kihatnia a birtoklástól való belső szabadságnak, és ez éppen a mai teljesítményi és fogyasztói társadalom emberei számára bír a legnagyobb jelentőséggel. Először: a mértékletes igénytelenség alapmagatartása, amely nem enged nagy igényűnek, szerénytelennek és fennhézónak lenni – ami a gazdaságilag gazdagokkal és a gazdaságilag szegényekkel is megtörténhet. Másodsor: a bizalomteli gondtalanság alapmagatartásában mutatkozhat meg, vagyis minden elkerülhetetlen gondunk ellenére sem aggodalmaskodunk a holnap miatt.

Ma sürgetőbb, mint valaha, hogy ne kínozzuk magunkat állandóan, és ne kérdezzük újból és újból: „Mit fogunk enni, mit fogunk inni, mibe fogunk öltözni?”

Kérdés: Mindenesetre ha az újságokat olvassuk és a politikusokat hallgatjuk, elmondhatjuk, hogy éppenséggel nem vagyunk mintakeresztények. Alighogy mérséklődik a konjunktúra, máris nagyon aggodunk a holnap miatt.

Válasz: De éppen a világgazdaság válságai közepette és az egyes családok vagy vállalkozások kisebb nehézségei esetén nem lenne szabad lemondani a mélyebb bizalomról. Éppen a gazdaságilag nehéz időkben fontos a fölénynek ez a magatartása. Azok az emberek, akik hívó bizalommal egy másik valóságra alapozzák életüket és működésüket, nem pedig e világ csupán anyagi valóságára és értékeire, jobban fel vannak szerelve arra, hogy konstruktív módon megbirkózzanak ennek a reális világnak a nehézségeivel, amelyikben élünk.

Kérdés: „Ne aggodalmaskodjatok!” Az ég madarai és a mezők virágai a példaképeink?

Válasz: Igen, de nem naiv módon értve. Ezek a képek azt követelik, hogy távolságot tartsunk a saját vagyonunktól; hogy ügyeljünk arra, hogy az anyagiak ne álljanak Isten és az emberek közé, illetve az emberek és embertásaik közé; hogy képessé váljunk és képesek is maradjunk arra, hogy mindazzal, amink van, irigység és fukarság nélkül létezzünk másokért, tudjunk lemondani is a másik ember kedvéért, és így ne bizonyuljunk a tulajdonunk rabszolgáinak, hanem azzal másokat próbáljunk szolgálni.

Kérdés: Assisi Ferenc példát mutatott. Bizonyos szerzetesrendek, például a karthauziak, egykor példát adtak a lemondani tudásra. Vajon példaképek-e ma is?

Válasz: Ez attól függ. Rendi közösségek mindenképp lehetnek ilyen jelek, ha a javak fölhalmozásával nem folytatnak egyfajta kollektív kapitalizmust. Mindenütt a világon megismertem olyan közösségeket és szerzeteseket, amelyek és akik nagy igénytelenséggel szolgálják az embereket, az egyházi igehirdetésben és a teológiában, a gyakorlati karitásban, a betegápolásban és betegek lelkigondozásában, minden lehetséges társadalmi feladatban. Különösen ki kell emelni azokat a nővéreket, akik világszerte számtalan kórházban nagyszerű példái az önzetlen szolgálatnak és lemondásnak.

Ilyen esetekben olykor áttetszik valami a „boldogmondások” ama boldogságából, amelyet azok az emberek tapasztalnak meg, akik Jézus üzenete alapján bevetik magukat embertársaikért.

Másfelől azt kell mondanunk: Jézus nem volt aszkéta, mint Keresztelő János. Üzenete nem a szerzetesi aszketizmusra irányul, a lehető legtöbb különleges teljesítménnyel. Nem szabad úgy hirdetni a keresztény üzenetet, hogy rosszabb kereszténynek tűnjék az, aki világi foglalkozásában és a családjával teljesen normális módon próbálja meg szolgálni Istent és az embereket. Minden családapá, minden anya, aki beveti magát gyermekeiért és

embertársaiért, a maga módján megvalósítja Jézus üzenetét.

Végül is azon múlik a dolog, hogy egoista módon önmagunkért élünk-e, vagy pedig velünk élő embertársainkért. Az Isten iránti szeretet mércéje a felebarátaink iránti szeretet! A nem aggodalmaskodás és az igénytelenség, valamint a tulajdöntől való belső függetlenség nemcsak a szerzetesek számára van, hanem minden ember számára minden helyzetben lehetséges.

Kérdés: A Hegyi beszédben Jézus felszólít az ellenségszeretetre. Tegyük jót azokkal, akik gyűlölnék minket. Ha valaki megüti a jobb arcunkat, tartsuk oda a másikat is. Ne ítélkezzünk, és ne átkozzunk el senkit, hanem bocsássunk meg. Jézus teljesíthetőnek tartja ezt a követelményt. Aki hallja, és eszerint cselekszik, az sziklára építi a házat, aki hallja, és nem eszerint cselekszik, az homokra épít. De valóban megvalósíthatók ezek az elvárások? Nem terhelik túl az embert? Az ellenségszeretet nem áll-e ellentétben az ember természetével?

Válasz: Biztosan nem annyira magától értetődően emberi, humánus, ahogyan egyes nem keresztény humanisták vélik. Jézus követelményei kétségtelenül kompromisszum nélküliek és radikálisak. Ő éppenséggel nem szörszálhasogató útmutatásokat ad arra nézve, hogyan lehet trükkökkel boldogulni, hanem feltétlen követelményeket állít, mivel számára magának Istennek az akarata feltétlenként jelenik meg, és számára egyértelmű, hogy Isten akarata az ember javát jelenti. Abból vonja le a következtetéseket. De ismét hangsúlyozom: Ezeket a követelményeket nem szabad az élet minden kérdésére vonatkozó, általános erkölcsi elvekként és útmutatásokként felfogni. Jézus nem akar új törvényhozó lenni.

Sem a régi törvényes rendre nem kötelezi az embert, sem az élet minden területére vonatkozó új törvényt nem hoz létre. Nem készített sem erkölcssteológiai, sem magatartási kódexet. Egyszerű példákkal, felhívásokkal, gyakran keleti módon kiélezetten megfogalmazott útmutatásokkal azt akarja megfogalmazni, ami döntő az emberi élet szempontkából.

Kérdés: És mi ez a döntő valami?

Válasz: Minden helyzetben engedelmességni Isten akaratának, amely mindig annak az embertársunknak, „felebarátunknak” az átfogó javára irányul, akinek éppen szüksége van ránk. Tehát az Isten iránti és a felebarátaink iránti szeretetről van szó. Jézus szemében – és ez az ő jellegzetessége – ez a felebaráti szeretet nem lenne radikális, ha nem menne el következetesen a végsőig, tehát nem foglalná magában azokat az embereket is, akik szembeszállnak velünk, vagyis az ellenfeleinket és az ellenségeinket is.

Kérdés: Jézus éppen e tekintetben fogalmazza meg nagyon képszerűen, konkrétan és világosan a teendőt: Ha megütnek minket, ne védekezzünk. Mondhatjuk-e egyszerűen azt, hogy ezt nem kell szó szerint venni?

Válasz: Ezeket a követelményeket is újból és újból le kell fordítani a mai világunkra. Már Jézus korában sem voltak egy rajongó élet megfogalmazásai. Semmi közül sincs az érzelmekhez és az egész világot átölelő elragadtatottsághoz. A szeretet jóakaratot jelent: azt, hogy ne gyűlöljem, és ha tudnám is, akkor se akarjam likvidálni azt az embert sem, aki az ellenfelem, sőt talán valódi ellenségem, hanem megpróbáljak őszinte és aktív jóakaratot tanúsítani iránta, hogy ily módon megnyerjem őt, ahelyett hogy eltaszítanám.

Ez egyes esetekben gyakran nehéz. És mégis minden egyes ember megtapasztalhatja, hogy a Hegyi beszédnek ezen követelményei szerint ma is lehet élni. Egy politikai, foglalkozásbeli, családi vitában mondhatom: „Ha képes leszek rá, kicsinálom ezt a fickót!” De azt is megtehetem, hogy minden tárgyi keménység ellenére (ami Jézusnak is sajátja volt), végső jóakarattal vezetem a gyakran elkerülhetetlen vitát, úgyhogy a másik azt érezheti: „Ez bármennyire kiáll is a maga ügye mellett, végső soron személy szerint nem rosszat akar nekem, hanem jót.” Ez óriási dolog! Ily módon sok veszekedést simítottak már el, sőt eleve elkerülték őket. Hát ezért hangzik így az egyik boldogmondás: „Boldogok a békekészítők!”

Kérdés: Ez ismét csak reális, a világ számára is fontos dolog!

Válasz: Ez a követelmény nem csupán az egyénekre irányul. Ennek fokozottan meg kellene határoznia a társadalmi életet és a nagypolitikát is, amennyiben ott keresztények tevékenykednek.

Kérdés: Nyilvánvaló, hogy nem túl sok keresztény dolgozik ezen...

Válasz: De talán mégis több, mint hinnénk, ismertek és ismeretlenek egyaránt. Olyan férfiak, mint Dag Hammarskjöld és Luther Márton – de Gandhi is – a Hegyi beszéd értelmében működtek politikailag; vagy mondjuk Helder Camara.

De a közéletben számtalan más olyan férfi és nő is létezik, akit feltűnésmentesen a keresztény meggyőződése vezet. És ők jobbat tesznek a csoportjuknak, az országuknak és egyáltalán az embereknek, mint azok, akik azzal próbálnak népszerűséget szerezni maguknak, hogy befeketítik és gonosznak állítják be politikai ellenfelüket, a másik pártot, a másik gazdasági csoportot, és így vérszerű megosztottságokat és gyűlöletes szembenállásokat okoznak, amelyek aztán valamikor kisebb vagy nagyobb háborúhoz vezetnek – nagyon sokak kárára.

Kérdés: Éppen itt vetődik föl a kérdés, vajon azok a politikusok, akik kereszténynek nevezik magukat, és talán tagjai is egy magát kereszténynek nevező pártnak, nem könnyítik-e meg túl könnyen a dolgukat, amikor határozottan kijelentik, hogy a Hegyi beszédet nem lehet a politikára alkalmazni, hanem az csak a magánembereket érinti.

Ilyen tisztán szét lehet-e választani a kereszténységet és a politikát?

Válasz: [nagy kihagyással folytatom a fordítást] Ha a Hegyi beszéd nem ad is útmutatásokat arra, hogy milyen legyen egy állam vagy egy társadalom rendje, következményei mégis végeláthatatlanok a társadalomra nézve.

Egy adott társadalomban léteznek az igazságtalanság, az elnyomás, az elembertelenedés állapotai, amelyeket éppen a Hegyi beszéd alapján kell feltárni, illetve annak alapján kell küzdeni ellenük. Vannak olyan esetek, amikor éppen a többlet követelő szeretetből fakadóan kell elköteleződni és cselekedni, inkább, mint csupán igazságosságból.

Ha nem lehet is egyszerűen valami társadalmi programmá kitágítani a Hegyi beszédet, nem szabad az egyéni és családi viszonyokra korlátozni sem. Elsődlegesen kétségtelenül az egyén van megszólítva, de az egyének a gazdaságban, a politikában, a kultúrában is, mindenütt, ahol tevékenykedik, a Hegyi beszédben foglalt magatartást kell tanúsítania.

És ennek aztán társadalmi következményei vannak.

Ford.: g.g.a.

Forrás: Hans Küng: Wegzeichen in die Zukunft, Rowohlt, 1980, 47-56.

MERZA JÓZSEF

LEMEZTELENEDVE

Ahogy most visszanézek, azt látom, hogy elég sokat beszéltem a munkáról, a szüntelen törekvésről, még akkor is, ha egy ponton fontosnak, kihagyhatatlannak tartottam a pihenést, a feloldódást, az örömet. Persze, mindenki tudja, hogy ezeket nem kell szembeállítani a munkával, sőt ezek segítségünkre vannak abban, hogy tevékenységünk hosszú távon állandó lehessen. Az ember jól belemelegszik az igyekezetbe, s esetleg meglepődik, ha egy külső szemlélő megkérdi: miért e buzgalom? Sok mindent válaszolhatunk neki, például azt, hogy a jó cselekedet önmagában találja meg jutalmát, vagy azt, hogy a lelkiismeretünk helyesnek igazolja mindazt, amit a szegénység, kicsiség és szelídség hármasságának jegyében teszünk.

Mégis, hasztalan levegőcsapdosásnak, vak futásnak látszik mindaz, amit e kihűlő világ fia, az ember tesz, ha nincs mögötte Értelme, ami logikusnak igazolja az emberiség életéért, mások javáért végzett szeretetmunkánkat. Mivel valamelyes ismereteink vannak a biológiai és kémiai folyamatokról, annyi egész biztosan törvényszerű, hogy az ember léte szervesen beilleszkedik a magasán szervezett anyag mozgásába. Nade, ha az ember élete csak egyfajta megvalósulása a foszfor, a kalcium, a nitrogén és más elemek bonyolult körforgásának, akkor ettől még nyugodtan vadállatok is

lehetnénk, s egymás torkát harapdálva teljesítenénk be a természet célkitűzéseit.

Az ember azonban úgy ítélte meg, hogy életének többnek kell lennie egyszerű biológiai szerveződésnél, erkölcsi elvek kell, hogy vezessék. Ezekért az erkölcsi elvekért az ember munkát, fáradtságot, szenvedést, életkudarcot is vállalt, ami egyáltalán nem előre elvárható viselkedés a törvények, még ha gyakorta csupán statisztikus törvények alá vetett anyagtól. Az ember úgy ítélte meg helyzetét és hivatását, hogy szabad erkölcsi választását egy tökéletesen szabad Alkotó által létrehozott törvény önkéntes vállalásából és megéléséből igazolja. Nem tudjuk, hogy ez a felismerés hogyan öltött testet az emberré válás folyamán, de nyilván az Ábrahámmal kötött szövetségnek már addigra kialakult tényanyagra kellett épülnie. Más vallásokban más hitanyag gyűlt össze, s mindez axiómává, közmeggyőződéssel vallott, kétségbe nem vont állítássá tette azt, hogy van Isten.

Én is vallom ezt az axiómát, jóllehet időközben az emberiség másik része megfogalmazott egy másik axiómát, azt, hogy nincs Isten. Jó régen kimondták már mindkét meggyőződést, jó pár száz éven át hadakoztak is egymás ellen a két tábor képviselői, mivel meg voltak győződve arról, hogy felfogásuk szigorúan bizonyítható, s a másik makacssága, konoksága, lustasága vagy legjobb esetben gyengeelméjűsége az oka, hogy ezt nem látja. Azt is mondhatnám, hogy az istenbizonyítás a filozófia bűne, mivel annyira hitt friss, fiatal erejében, hogy megpróbálta levezetni a Levezethetlent, tételekbe kényszeríteni a Kimondhatatlant. Ami az ókori ember számára természetes volt – legfeljebb azon vitatkoztak akkor, hogy melyik isten, kinek az istene az igazi, az erősebb –, az ugyanúgy magától értetődő a mai afrikai népek számára.

De, hát bűnös vagyok-e én, aki nem tartom természetesnek azt, ami Szent Pál számára világos volt, és amit sok száz éven át szilárdan hitt teológusok sora, nevezetesen azt, hogy Isten léte a világból kikövetkeztethető? Bűnös hitetlen vagyok-e, aki állandóan küzd a teodiceai problémákkal, Isten létének elméleti bizonyításaival? Ó, nem! Hitetlen nem vagyok, mert vállalt meggyőződésem kimondásával odaálltam a rejtőző Isten mellé. Ahogyan az ókori ember megvallotta a közmeggyőződést – az egyébként bizonyítatlan közös hitet –, úgy vallom meg én is a keresztény nép ugyanúgy bizonyítatlan istenhítét.

Bűnösnek sem érzem magam, mert éppen eléggé kritikusán szemlélem azt, amit teodiceai témában elem adnak, hogy lelkiismeretem ne vádoljon a gondolkodás nélküli mérlegelés, a meggyőződés nélküli rábólintás, a benső hit nélküli tanítás vádjával. Nyitott szemmel igyekszem körülnézni a világban, s meg kell állapítanom, hogy manapság, amikor mást is, nagyon sokfélét hisznek az emberek, az előző közmeggyőződés

már nem az egész társadalomé, jobban kidomborodik axiomatikus feltétel jellege, mivel más axiómarendszerek is megjelentek. Attól azonban, hogy az axiómát axiómának ismerem fel, morálisan sem rosszabb, sem értéktelebb nem leszek.

Isten mellett döntöttem szüleim, neveltetésem és későbbi tanulmányaim hatására. Értelmesnek, logikusnak, ellentmondásmentesnek és az ember élete szempontjából hasznosnak láttam mindazt, amit vallásom elem adott. A feleslegeseket, vagy az idő során rátapadt hamis elemeket – mások segítségével is – igyekeztem felismerni és a lényegtől elkülöníteni. A történelemben élt igaz emberek sora elhíhetővé, megélhetővé tette számomra hitemet. Tudtam, hogy a sor elején álló

Tizenkettő olyan személyes élmény birtokába jutott, amely halált megvető emberekké tette őket. A képviselők botrányai, áruházi csapásai csak még világosabbá tették a helyes életmódot. Meggyőződtem a kereszténység megújulni tudó képességéről, amely örkérvényűnek igazolja a tanítást. Az emberek, személyek társas életét foglalja törvényekbe, és ez annyira mély és általános, hogy nem korlátozhatja érvényét sem a változó tér, sem a múlt idő járulékos adottsága.

A meggyőződéses ember, a tanító – mert szükségképpen, valamilyen szinten mindenki az –, a Jézus óhaja szerinti apostol, egyszer eljut odáig, hogy fel kell tárnia mások előtt, hogy mi él benne, el kell mondania, hogy helyesnek látja útját, és fel kell szólítania a körülötte élőket: gyermekeiket, tanítványait, barátait, hogy kövessék ezt az utat. A friss aktivista nem sokat töpreng, két kézzel hadonászva, teli torokból magyarázva ösztönöz mindenkit a maga meggyőződésének követésére.

Ahogy azonban érik a hirdető, úgy válik megértőbbé, a dolgokat több oldalról megfontolóvá, bizonyos dolgokban prularizmust megengedővé, önmagára kritikusan nézővé, saját meggyőződése alapjainak újra és újra vizsgálójává. Nem tudatlan, nem istentelen, nem is elvtelen, nem erejét vesztett az a bizonyos zsidó rabbi, aki hosszú csend után csak ennyit mond: "talán mégis igaz!" Nem tudom, van-e köztünk valaki, aki a hosszú, munkás évek során ne élte volna át a bizonytalanság lélektanilag szorongató érzését.

Andrzejewski egy kisregényében érzékelteti azt a gyöttrő tépelődést, amely a nehéz órákban rátelepszik az emberre. A történet alapja igaz tény: a 13. század első éveiben egy francia pástorfiú azt kezdte hirdetni, hogy az égiek tudomására hozták: a szent sírt nem szabadíthatja meg más, csak ártatlan, kiskorú gyermekek csapata. Ennek hallatán sok nyolc-tizenhat éves fiú és lány elhagyta otthonát és tömegbe verődve vonult a tengerpart felé. Sokan belepusztultak a

viszontagságokba. Sokan kapzsi kufárok prédájává lettek, akik magukhoz csalták őket, aztán eladták rabszolgának. Ez történelem. Ami nem történelem, az a szerző által megrajzolt emberi kapcsolat-szövevény, amelyben gyarló és bűnös gyerekek és fiatalok vágnak neki egy reménytelen kalandnak azért, mert mindnyájan szerelmesek lettek abba az ártatlan pástorfiúba, akinek "kinyilatkoztatta a mindenható Isten, hogy a királyok, hercegek és lovagok hitetlen vaksága folytán most már a keresztény gyermekeknek kell kegyelmükbe és irgalmukba fogadniuk Jeruzsálem városát". Az író úgy érzi, hogy minden bűnös bocsánatot kaphat, de az ártatlan és tiszta vezető, aki összetévesztette Isten hangját belső élményének szavával – ő nem kaphat feloldozást.

Nos, a lecke fel van adva az apostol, a vezetővé érett tanítvány számára. Miféle emberi kapcsolatok középpontja vagy részese ő, mit hall bensejében iránytadó hívásnak, s hogyan vezeti barátait az élet kavargásában? Andrzejewski ítélete kemény: az ártatlan tévedést is feloldozhatatlan bűnnek tartja, mert egy akármilyen tisztán hitt téveszme is pusztulásba sodorhatja a követőit. Ez igaz, így van, de azért mégis csak sok, hogy úgy mondjam "embertelen" az emberről azt feltételezni, hogy csak a teljes igazság birtokában tehet valamit. Ha nem tudja a teljes igazságot, akkor ne tegyen semmit. Dehát aki semmit sem tesz, az is megítélhető, mert aki nem tudja teljes bizonyossággal, hogy meg kell tennie valamit, az abban sem teljesen biztos, hogy nem kell megtennie. Ne gondoljátok, hogy ez merő agyaskodás, mert az élet nem ilyen, az életben ösztönösen meghúzzuk a legjobbnak látszó lépést és slussz. Nem így van. Minél hosszabb a mögöttünk lévő út, annál fejlettebb érzékünk van arra, hogy kezünkben őrnyöt csinálva, tűnődve nézegessük a megtett út kanyarulatait, a kitérőket, zsákutcákat előidéző okokat, s fűrkészve nézzünk előre az ismeretlenbe. Valóságos élményeim vannak. Több mint egy évtizede egyszer úgy mondtam, hogy ami a saját hirdető munkámat illeti, én nem tudok senkit sem Krisztushoz téríteni istenbizonyítás révén, de annak, aki hajlandó Krisztust követni, vagy szóba állni Vele, el tudom mondani, mit kíván

Ő a követőitől. Borzalmas, amit mondasz – vélte egy testvérem. Hát azóta csináltam jó néhány marhaságot, örökéletűnek gondolt közösségeim is mentek szét, de úgy látom, nem fogalmaztam nagyon rosszul. Amiben javítanék kijelentésem, az annak a második felére vonatkozik. Bizonyos kettősséget vinnék bele: egyrészt érzem, hogy az alaptételekben megerősödtem, sokoldalúbban, árnyaltabban, de összességükben határozottabban tudom képviselni őket, s ugyanakkor türelmesebbé váltam a körülöttem élők életére való alkalmazásukban, annak eldöntésében, hogy kinek mi a következő lépés a tökéletesség útján.

Megtanultam bosszantóan biztos, s ugyanakkor meghökkentően bizonytalan lenni.

Az elmúlt télen egy ködös estén, távol hazulról egy paptestvérünkkel vacsoráztam. Őszintén beszélgettünk, s jól figyeltem, mert egy ritka életteljesítményű, nálam idősebb embert hallgathattam. Ő, aki a megismert hívásnak engedelmességgel nem kímélte a maga életét, a társalgás közben, nyomatékosan adva szavainak, így szólt: "Mert jól jegyezd meg, nemcsak az nagy felelősség, ha valaki azt kiáltja: előre!, hanem az is, ha azt mondja: utánam". Megjegyeztem, és most utólag is megköszönöm egy öreg pap őszinteségét.

Azzal köszönöm meg, hogy majd nagyon fogok vigyázni arra, miféle felszólításokat adok azoknak, akik meghallgatnak. Majd meghatóbban igyekszem agitálni arra, hogy Krisztust kövessék úgy, ahogyan szabad lelkiismeretük mondja nekik, de kövessék, mert Ő a világ reménye. Előre! – fogom kiabálni, – Krisztus után! Szabadon! Fűrészelem ezzel tanítói katedrám alapjait? – meglehet. De *igen nagy hülye lennék, ha az embereket arra akarnám nevelni, hogy szokjanak hozzá különféle emberi katedrák engedelmes bámulásához ahelyett, hogy a szabad krisztuskövetés – lehet, hogy néha viharos – útját tenném vonzóvá számukra.* A világnak és az emberiségnek csak az utóbbival teszek jót. Még csak nem is sajnálatos, egyenesen nagyszerű, ha túllép rajtam a fejlődés. Tanácsadó irodámat azért nem zárom be addig, amíg képes vagyok fizetni a boltbért, hátha hasznát látja valaki.

Jobbról-balról, múltból és jelenből ráébredünk vezetői felelősségünkre. Aki felismerte felelőssége súlyát, de elvállalta, az nagyon fog vigyázni az életére. Egyedül élete igazolhatja premisszáit, axiómáit és tételeit – emlékezzetek Planckra – egyedül élete minősítheti őt becsületesnek. (49) Senki se rágódjék a tehetetlenségig azon, hogy ismeretei esetleg tévesek, tökéletlenek, s emiatt valamiben félrevezet másokat, ha mindenkinek meghagyta a jogot a szabad gondolkodásra, a szabad lelkiismeretre.

Egészen biztos ugyanis, hogy bizonyos ismereteink tévesek, bizonyos ismereteink tökéletlenek. Talán olyanok is, amelyekről egyébként nem gondolnánk. Ez nem jóvátehető baj. Emberek vagyunk. De kell a készség az élet felzárkóztatására, a javításra, majd hajlandóság az új igazsághoz új élettel igazodásra, igent mondás a tudatátalakulás és az élet-átalakítás kettősségére. Mindezek garantálják is erkölcsi tisztaságunkat. Tényleges állapotok + szándék minden állapot meghaladására: ez a tökéletesség.

Nem azt kell féltetni, amit tegnap vallottunk, bár kétségtelen, hogy a hagyománytisztelet, (de csak a tisztelt!) szép erény. Nem attól kell félni, hogy az érettebb ember igazsága nem igazolja a korábbi évek megszokott, öröknek látszó, tehát kényelmes igazságait. Attól kell félnünk, hogy a kényelmünkben

kialakult szűk látókörünk miatt már nem tudunk, nem is akarunk új igazságok ismeretére, elfogadására jutni. Attól kell félnünk, hogy kényelmességünk, nagyképességünk, önnön nimbuszunk megőrzése, vagy gyávaságunk miatt tudatosan tévesztünk meg másokat. Ahol az igazság a csúcérték, ott önmagunkat és másokat nem kímélve, csakis adekvát módon szabad tükröznünk önmagunk vagy környezetünk valóságát.

Ebben van az erőm minden szenteskedővel szemben. Hatalmas, felszabadító erő, még ha nagy belső viharok eredménye is: miután megmutattam látszólag agnosztikus voltomat, teljes határozottsággal felszólítok mindenkit Krisztus radikális követésére. Aki semmit sem hazudott elveiről, az nyugodtan fogalmazhat felszólító mondatokat. Szabad társai még mindig eldönthetik, csatlakoznak-e hozzá.

Egyébként nem vagyok agnosztikus, ha valaki ezt mondja, visszautasítom a vádat. Mindenki, aki ismeri a már igazán a valósággal foglalkozó legreálisabb természettudományokat, az tudja, hogy mit ér a tudás, egyáltalán: mit tudunk, s min alapszik a tudomány épülete. Aki agnosztikusnak mond engem, az agnosztikusnak nevez minden tudományt. Amit ugyanis a hit világában gondolatilag teszek, az ugyanaz, mint amit a tapasztalat szakemberei tesznek a maguk kutatási területén.

Axiómákról, tudásról, megismerésről volt szó, az igazság világáról. A tények területéről. Az igaz, nem-igaz országáról. Úgy találom azonban, hogy a közösségi életben a *tudományos becsületeségből* emberi *bizalom* születik meg, a logikai igazság erkölcsi értékévé válik és erősíti a barátságot, az összetartozást. Jó együtt lenni azokkal, akik nem félnek igazat mondani, jó értelemben leleplezni önmagukat, akikről tudom, hogy mit és hogyan hisznek. Jó együtt lenni velük, mert tiszta a levegő társaságukban. Lehet hazugságokat és sebeket cipelni, s közben nem tudni, csak érezni, hogy baj van. Ha valaki nem elég bátor, akkor bevallatlanul, tehát gyógyíthatatlanul hurcol magával téveszméket, tévcselekedeteket.

Ezért hát bátor igazmondók kerestetnek!

Hála mindazoknak, akik az igazságért dolgoznak, a teremtett és teremtetlen világ igazságaiért!